Nr 4-5

# Szkolnictwo Dokształcające

(Dawniej „Szkoła Dokształcająca Zawodowa")

WARSZAWA

MARZEC
CZERWIEC
1938/9 R

ROK I (VI)

ORGAN SEKCJI
SZKOLNICTWA
DOKSZTAŁCAJĄCEGO
ZWIĄZKU
NAUCZYCIELSTWA
POLSKIEGO

# TREŚĆ NUMERU:




NAKŁADEM ZWIĄZKU NAUCZYCIELSTWA POL.
ADRES REDAKCJI I ADMINISTRACJI: Warszawa, ul. Smulikowskiego 4.

Redakcja czynna codziennie od godz. 11-ej do 14-ej. Tel. 238-92.
Administracja czynna od godziny 8 do 15. Telefon 269-49.

WARUNKI PRENUMERATY:

Prenumerata roczna . . . . . . . . . . . . . zł 8.—
Dla członków Związku Nauczycielstwa Polskiego . . . zł 4.—
Przy prenumerowaniu dwóch i więcej czasopism . . . zł 3.—

KONTO P. K. O. nr 6880.

KAŻDY CZŁONEK Związku Nauczycielstwa Polskiego może otrzymać „Szkolnictwo Dokształcające” bezpłatnie, jako dodatek miesięczny do „Głosu Nauczycielskiego”.

Zakłady Graficzne „NASZA DRUKARNIA”, Warszawa, ul. Sienna 15.

SZKOLNICTWO DOKSZTAŁCAJĄCE

ROK I (VI) — WARSZAWA — 1938/39 — NR 4/5

# Podstawy prawne szkolnictwa dokształcającego

Dokształcanie zawodowe młodzieży, zatrudnionej w przemyśle, rzemiośle i handlu, ma dla Państwa, dla jego gospodarczej tężyzny pierwszorzędne znaczenie.

Takiego dokształcania wymagają ustawy polskie, a mianowicie:

1) ustawa o pracy młodocianych i kobiet (1924 r.),

2) prawo przemysłowe (1927 r.),

3) ustawa o ustroju szkolnictwa (1932 r.).

Wykonanie tego ustawowego obowiązku natrafiało i dziś jeszcze natrafia na duże trudności. Mimo bardzo jasnego i szeroko zakreślonego obowiązku dokształcania i przewidywanych sankcji karnych za uchylanie się od tego obowiązku nie było w ustawodawstwie polskim przepisów, które by określały do kogo należy zakładanie i utrzymywanie szkół dokształcających zawodowych. Istniejące szkoły dokształcające zawodowe od zarania państwowości polskiej opierały swoją egzystencję na przepisach państw zaborczych. Stąd ta mozajka przepisów, obowiązująca przez okres prawie dwudziestu lat.

Nic więc dziwnego, że czynniki decydujące podjęły pracę celem uregulowania tych braków nie chcąc również dopuścić do likwidacji wielu szkół z powodu usuwania się samorządów terytorialnych od współudziału w kosztach utrzymywania tychże. Troskę o los tego szkolnictwa i o młodzież coraz częściej wyrażają głosy publiczne w prasie codziennej, interpelacje poselskie w czasie sesji zwyczajnych Sejmu, Senatu i na Komisjach.

Szkoły dokształcające zawodowe są niejako szkołami powszechnymi zawodowymi dla mas rzemieślniczych i tak są traktowane przez rzemiosło. Rzemiosło widzi w nich właściwy sposób wychowania i kształcenia młodego rzemieślnika, oparty o współdziałanie mistrza, nauczającego zawodu w warsztacie lub pracowni, i pedagoga, rozwijającego tę młodzież przez uzasadnienie teoretyczne nauki zawodu. — Opieka nad tą młodzieżą z punktu widzenie państwowego i społecznego, podtrzymywanie jej w rozterce życiowej, spowodowanej brakiem pracy i walką o lepsze jutro, wytworzyły

doskonałą atmosferę do uregulowania podstaw prawnych i zaspokojenia braków coraz dokuczliwiej oddziaływujących na stan szkolnictwa dokształcającego zawodowego. W atmosferze pełnego zrozumienia znaczenia tego szkolnictwa zrodziła się ustawa o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół dokształcających zawodowych.

Ustawa ta wyraźnie określa do kogo należy inicjatywa i obowiązek założenia szkoły. Wyraźnie też mówi o środkach utrzymywania założonej szkoły. Stosunek Skarbu Państwa i samorządu terytorialnego do szkoły określony jest udziałem finansowym w ściśle ustalonej wysokości, a nie jak dotychczas w formie subsydium, które mogło ulegać zmianom, a nawet zupełnie być cofnięte. Ustawa ta wypełniła lukę w ustawodawstwie i dała podstawę do ustawowej nazwy „publiczna" w rozumieniu art. 1 ust. (2) ustawy z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa.

Założenie szkoły jest konsekwencją potrzeb, które określają nie tylko władze szkolne, ale czynniki gospodarcze, wypowiadające się co do charakteru takiej szkoły. Ustawa daje swobodę w wyznaczeniu miejscowości, w której szkoła może powstać, gdyż nie ma obowiązku założenia i utrzymywania szkoły dokształcającej zawodowej w każdej gminie. Elastyczność ta odpowiada względom życiowym i to jest jedną z wielu zalet ustawy.

Zasadniczym postanowieniem ustawy jest określenie udziału Skarbu Państwa w wysokości $^{2}/_{3}$ wydatków personalnych. — Kładzie to kres dotychczasowym zwyczajom subsydiowania tych szkół w różnych wysokościach.

Wydatki rzeczowe, jak: lokal, opał, światło, urządzenie szkoły, pomoce naukowe, wydatki kancelaryjne, wynagrodzenie służby szkolnej itp. pokrywać winny gminy. Gminy również ponoszą $^{1}/_{3}$ część wydatków personalnych. — Ustawa przewiduje prawo odszkodowania dla gminy utrzymującej szkołę, do której uczęszcza młodzież z innych gmin.

Niemniej ważnym jest postanowienie (art. 4), upoważniające władzę nadzorczą nad gminą do wstawienia do preliminarza budżetowego gminy sumy potrzebnej na prowadzenie szkoły (po wysłuchaniu opinii władz szkolnych).

Ustawa usankcjonowała dotychczasowy stan posiadania zaliczając istniejące szkoły dokształcające zawodowe utrzymywane przez Skarb Państwa i gminy w dniu wejścia ustawy w życie (30.IV.1937 r.) do publicznych szkół dokształcających zawodowych. Zamknięcie istniejących szkół lub likwidacja nie może nastąpić z woli gminy, ale tylko na skutek zarządzenia Ministra W. R. i O. P.

Dla ustawowego obowiązku dokształcania zawodowego młodzieży pracującej lub zarobkującej ustawa z dnia 29 marca 1937 roku jest epokowego znaczenia.

Pewne niejasności, wynikające ze zbyt zwięzłej formy ustawy, dadzą się naświetlić rozporządzeniami wykonawczymi do ustawy.

W tym kierunku zostały podjęte prace i są uzgadniane z zainteresowanymi resortami.

Oprócz ustawy, która zahamowała grożącą likwidację szkół dokształcających zawodowych, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wydało kilka rozporządzeń o charakterze ustrojowo-organizacyjnym.

Statut publicznych szkół dokształcających zawodowych daje prawne podstawy zorganizowania roku szkolnego, określa warunki przyjmowania kandydatów, określa kompetencje kierownika szkoły i nauczycieli, mówi o ocenie pracy i promowaniu uczniów — jednym słowem reguluje życie i pracę szkoły.

Dla prywatnych szkół dokształcających zawodowych zostały osobnym rozporządzeniem określone warunki nadania uprawnień szkół publicznych. Szeregiem zarządzeń Ministra W. R. i O. P. zostały wprowadzone programy dla szkół dokształcających ogólnozawodowych i dla kilku szkół specjalnych. Programy te omawiamy szczegółowo w poprzednim i obecnym numerze „Szkolnictwa Dokształcającego".

Wiele spraw szkolnych reguluje tak zwana „Tymczasowa instrukcja". Są w opracowaniu szczegółowe regulaminy i instrukcje, które będą miały za zadanie uregulowanie życia szkół na nowych zasadach. Linia rozwojowa szkolnictwa dokształcającego zawodowego, szeroko zakreślona, ma na czym się oprzeć i niewątpliwie obejmie masy młodzieży dając jej potrzebne uzupełnienie wiedzy zawodowej, jeśli finansowe potrzeby zostaną zapewnione.

# Podstawy organizacji i realizacji nauczania w szkołach dokształcających ogólnozawodowych

(Sprawozdanie z konferencyj kuratoryjnych)

## GRUPY ZAWODOWE.

### Wiadomości zawodowe.

Nauczanie w wyodrębnionych grupach zawodowych w myśl wytycznych programów ma za zadanie zapoznanie młodzieży z materiałami (towarami), z którymi ma do czynienia w swej pracy zawodowej, z narzędziami pracy i maszynami ułatwiającymi lub umożliwiającymi pracę oraz ze sposobami pracy, z organizacją ewentualnego montażu, z higieną pracy i jej bezpieczeństwem, ze sposobami kupna towarów i sprzedaży wyrobów, wreszcie z zasadami sporządzania i umiejętności odczytywania rysunku zawodowego (tylko dla zawodów, które wymagają od rzemieślnika znajomości rysun-

ku). Dziewczęta — obok tego wszystkiego — winny zapoznać się z zasadami prowadzenia gospodarstwa domowego. Materiał nauczania przystosowany jest do potrzeb zawodowych tych wszystkich zawodów, jakie mogą być złączone w jednej z grup zawodowych, podanych w programie. Ponieważ w grupie może się znaleźć kilka, a nawet i kilkanaście zawodów, program nie może podawać wiadomości uwzględniających wyłącznie potrzeby poszczególnych specjalności, wchodzących w skład grupy zawodowej.

Podaje się więc wiadomości o materiałach najbardziej typowych dla zawodów reprezentowanych w grupie podkreślając głównie ich pochodzenie i składniki oraz własności charakterystyczne; wskazuje się na to, jakie są metody badania ich jakości, rozróżniania gatunków, wad i zalet oraz rozpoznawania zafałszowań; wskazuje się też na rodzaje tych materiałów, używanych w handlu, na źródła ich nabywania, na sposoby sprowadzania, magazynowanie i konserwowanie; wreszcie na to, jakimi materiałami można dany materiał zastąpić. Przy omawianiu tych wszystkich spraw program wymaga od nauczającego, aby w miarę potrzeby i możności zapoznawał młodzież z elementarnymi wiadomościami z chemii w takim zakresie, jak tego wymaga potrzeba umiejętnego obchodzenia się z materiałami, oraz rozumienia pewnych prostych a codziennie spotykanych zjawisk. Naturalnie, że najbardziej odpowiednią metodą nauczania jest metoda poglądowa, oparta na pokazach, obserwacji, doświadczeniach, a nawet — jeśli to możliwe — na ćwiczeniach wykonywanych przez uczniów.

Nauczanie werbalne jak wszędzie, tak i w tym wypadku — nie prowadzi do celów zakreślonych szkole przez program. Przechodząc do czynności wykonywanych w warsztatach pracy należy znowu podać całej grupie pewne wiadomości dotyczące narzędzi pracy, maszyn i urządzeń technicznych, najbardziej typowych i spotykanych w codziennym życiu warsztatowym. Omawiając znane młodzieży narzędzia i maszyny trzeba wprowadzić konieczne dla zrozumienia ich działania pojęcia z mechaniki, dotyczące siły, ruchu, pracy i energii.

Pojęcia te w oparciu o przykłady czerpane z zawodu, ugruntowane na dobrze przeprowadzonych doświadczeniach, winny dać pogląd na istniejące prawa mechaniki i ich zastosowanie w życiu i pracy. Teoretyzowanie połączone z wyprowadzaniem wzorów jest na tym poziomie niemożliwe i zbędne. Na ugruntowanym pojęciu o sile, szybkości i energii należy wprowadzić jednocześnie pojęcia o organizacji pracy i warsztatu. Nauczyciel-fachowiec może dać młodzieży wiele cennych wskazań na tematy: jakie narzędzia, maszyny i urządzenia winno się stosować, aby pracę uczynić opłacalną i najbardziej wydajną, oraz jak obchodzić się z nimi i gospodarować używaniem energii ludzkiej czy mechanicznej. Mówiąc o urządzeniach warsztatu należy wyczerpać zagadnienie bezpieczeństwa pracy i higieny podając przy tym do wiadomości obowiązujące przepisy prawne.

W tym dziale winno się zapoznać młodzież z obowiązującymi paragrafami ustaw socjalnych, dotyczących ubezpieczeń społecznych i ochrony pracy.

Strona handlowa małego przedsiębiorstwa winna być potraktowana możliwie wyczerpująco. Zagadnienia standaryzacji wyrobów, ich należytego wykończenia, solidności wykonania, terminowości dostawy zamówień itp. muszą tu być tak oświetlone, aby o wartości tych cech rzemieślnika i kupca uczeń miał należyty sąd.

Wyrobienie w młodzieży świadomości, że nie wystarczy wyprodukować dany wytwór — trzeba jeszcze umieć go sprzedać — jest jednym z kardynalnych zadań nauki w tej szkole. Właściwe skalkulowanie kosztów produkcji, znalezienie dla tej produkcji rynku zbytu, umiejętne zareklamowanie swego wyrobu oraz nawiązanie kontaktu z klientami, hurtownikami itp. — wszystko to powinno być młodzieży podane i wyjaśnione w sposób praktyczny i dostosowany do możliwości i potrzeb ich zawodu. Wielkim ułatwieniem w nauczaniu jest posiadanie przez szkołę dobrze dobranych pomocy naukowych, jak: modele i formy dotyczące wyrobów, wzory i próbki materiałów, tablice, rysunki i fotografie ilustrujące czynności oraz urządzenia warsztatowe, wydawnictwa fachowe, cenniki i katalogi, przezrocza, filmy itp. Wszystko to znakomicie ułatwia poglądowe nauczanie i szkoła winna się starać o zaopatrzenie swych zbiorów w jak największą liczbę eksponatów — oczywiście aktualnych i wartościowych pod względem dydaktycznym.

Kolejność przerabiania materiału programowego, jego szczegółowe lub bardziej ogólne ujęcie, rozszerzenie lub skrócenie niektórych działów, pozostawia się uznaniu nauczającego, który winien dostosować przerabiany materiał nie tylko do wymagań programowych, ale przede wszystkim do potrzeb zawodowych swych uczniów i do możliwości przerobienia z nimi materiału naukowego. Program daje nauczycielowi materiał dostatecznie obszerny, ułożony z myślą dydaktyczną i z tym, że nauczyciel wykorzysta go tak, aby nauczanie dało pożądany wynik i osiągnęło zakreślony cel. Wszelkie zmiany, jakie nauczyciel zamierza uczynić w podanym materiale nauczania, dotyczące zarówno kolejności zagadnień, jak i rozszerzenia czy redukcji samego materiału — mogą być robione tylko z wiedzą zwierzchności szkolnej, do tego upoważnionej.

Ważnym jest również odbywanie z młodzieżą wycieczek naukowych w celu zetknięcia jej z dobrze zorganizowanymi warsztatami pracy oraz w celu pokazania nowoczesnych metod produkcji. Tam, gdzie szkoła posiada własne, dobrze urządzone warsztaty lub ma możność korzystania z warsztatów innych szkół lub wytwórni — jest pożądane zorganizowanie ćwiczeń praktycznych, w czasie których młodzież samodzielnie mogłaby wykonać najbardziej typowe i ważne czynności w zakresie swego zawodu,

których nie jest w stanie wykonać w swoich warsztatach pracy z powodu niedostatecznego ich wyposażenia. W tym wypadku pożądane jest przeniesienie części godzin nauczania o narzędziach, maszynach i urządzeniach do dobrze zorganizowanych warsztatów, aby objaśnienia teoretyczne uwidocznić młodzieży na obiektach warsztatowych.

W grupach złożonych z różnych, lecz pokrewnych zawodów można tak zorganizować nauczanie, aby te zagadnienia, które są istotne dla wszystkich, omawiać zbiorowo, natomiast zagadnienia ważne tylko dla poszczególnych specjalności przenieść na lekcje rysunków zawodowych (o ile oczywiście grupa rysuje) lub na okres ćwiczeń, jeśli je szkoła ma gdzie przeprowadzić.

## Rysunki zawodowe.

Jeżeli w grupie przewiduje się nauczanie rysunku zawodowego, należy wymagać, aby uczący się tego rysunku posiadali choćby najskromniejsze wyposażenie, umożliwiające prowadzenie tej nauki. Winni oni mieć: papier, ołówek, gumkę, cyrkiel (może być nakładany na ołówek), trójkąty, przenośnik do kątów i miarkę.

Arkusze papieru winny rozmiarami odpowiadać Polskim Normom. Również napisy, skala, w jakiej wykonywa się rysunek, rozkład rzutów, przekroje, siatki kłady, oznaczanie materiałów itp., winny być uzgodnione z Polskimi Normami. Wstępne ćwiczenia wykonują wszyscy uczniowie jednakowo, dalszy jednak dobór zagadnień należy czerpać z zawodów stosując indywidualnie odpowiednio wybrane modele, wzory i tematy. Należy przy tym kierować się zasadą stopniowości: od prostych do bardziej złożonych i uwzględniać czynnik atrakcyjności, budzący w młodzieży zainteresowanie oraz rozumienie celu wykonywania ćwiczenia. W doborze tematów trzeba uwzględniać, o ile to możliwe, aktualną pracę ucznia w warsztacie. Przy rysowaniu tak dobranych przedmiotów nauczyciel ma możność szczegółowego omówienia strony technologicznej powstawania rysowanego obiektu i tym samym indywidualizowania nauki zawodowej według specjalności uczniów. Z tych względów bardzo pożądane jest prowadzenie nauczania rysunku i wiadomości zawodowych w danej grupie przez jednego nauczyciela.

Należy stale pomiętać o tym, że głównym celem nauki w tej szkole nie jest wykonywanie — lecz umiejętność odczytywania rysunków wykonawczych. Należy zatem unikać podawania tematów zbyt skomplikowanych, trudnych do wykonania i zrozumienia dla tej młodzieży. Uczniowie winni zdobyć w szkole umiejętność wykonywania w formie szkicu części przedmiotu, łatwych zestawień, ewentualnie prostych wzorów w zakresie swego zawodu.

Kształcenie młodzieży w umiejętności odczytywania rysunku ułatwia zamiana między uczniami wykonywanych przez nich szkiców celem odczy-

tania i poprawienia lub uzupełnienia. Nauczyciel winien bezwzględnie skorygować każdy rysunek i błędy powtarzające się wśród wielu uczni poprawić wobec całej grupy. Należy wymagać od uczniów, aby rysunki były przez nich wykonywane czysto, estetycznie i dokładnie. Uczeń musi znać zastosowanie rysowanego przedmiotu w praktyce i sposób jego wykonywania. Wtedy tylko można liczyć, że przyswoi on sobie zasady, według których sporządza się rysunki wykonawcze, kiedy będzie miał wyjaśnione, jak dany przedmiot się wykonuje.

Przerysowywanie ze szkicu na arkusz — oczywiście tylko ołówkowe — winno się stosować w niewielkim zakresie po to, aby uczeń wyrobił sobie pogląd na znaczenie dokładności rysunku, oraz w tych wypadkach, w których rysunek wykonywa się dla wykrojenia go z arkusza.

Zasady rysowania w perspektywie należy objaśnić na prostych modelach, rysowanych przez uczniów tych zawodów, którym znajomość perspektywy jest potrzebna (perspektywa równoległa). Uczniów pracujących w rzemiosłach o charakterze zdobniczym należy pokrótce zapoznać z dobrymi (nie przestarzałymi) wzorami stylów spotykanych współcześnie i wskazać na najbardziej charakterystyczne cechy tych stylów. Najwięcej uwagi należy jednak poświęcić poznaniu elementów sztuki zdobniczej nowoczesnej; młodzież winna kształcić swój smak estetyczny na wzorach dobrze i celowo dobranych do ich potrzeb zawodowych. Pożądane jest — tam gdzie to się da — wprowadzić na lekcjach rysunku zdobniczego ćwiczenia w modelowaniu.

Zapoznanie ze sposobami i różnymi technikami wykonywania schematów, symboli, uproszczeń rysunkowych itp. jest konieczne, gdyż często młodzież na tym poziomie nie jest w stanie wykonać szczegółowego rysunku tak, aby on odpowiadał wymaganiom, zarówno pod względem wierności obrazu, jak i estetyki. Lepiej wówczas podać dobrze opracowane schematy, wzory i szablony i na nich dopiero rozwijać dalszą naukę związaną z zawodem.

W nauce rysunku zawodowego winno się również zwracać uwagę na znaczenie nauki liternictwa, niezbędnego przy sporządzaniu przez rzemieślników i kupców napisów, wywieszek, reklam itp.

## I. GRUPA METALOWA.

### Wiadomości zawodowe.

Ponieważ materiał nauczania obejmuje cały szereg podstawowych zagadnień z fizyki, materiałoznawstwa, maszynoznawstwa, technologii metali oraz organizacji warsztatu rzemieślniczego, nauczyciel powinien dążyć do tego, aby wszystkie te zagadnienia tworzyły w nauczaniu możliwie jednolity i zharmonizowany przedmiot, ujęty i podany poglądowo na przykładach, dostępnych obserwacji uczniów.

Zależnie od składu zawodowego klasy nauczyciel może pewne działy materiału nauczania, bliższe zainteresowaniu zawodowemu uczniów, rozszerzyć i pogłębić, inne zaś, o mniejszym znaczeniu praktycznym — zwęzić, a w wyjątkowych uzasadnionych przypadkach — nawet pominąć. Jest to poniekąd związane również z wyposażeniem szkoły w pomoce naukowe, warsztaty itd.

Zależnie od potrzeb zawodowych uczniów i warunków w szkole nauczyciel może zmienić kolejność przerabiania działów programu — w związku z łączeniem zagadnień poszczególnych działów przy rozpatrywaniu poglądowych przykładów i zastosowań.

Zasadniczym punktem wyjścia do omówienia zagadnień powinien tu być konkretny przykład. W dziale więc technologii metali poszczególne zasadnicze czynności i stosowanie właściwych do tego narzędzi należy wyjaśnić uczniom na pokazach przedmiotów dobranych w myśl potrzeb dydaktycznych i zainteresowań zawodowych uczniów, przy czym jest pożądane wiązanie podawanych objaśnień z nauką rysunku technicznego.

Pożądane jest jak najdalej idące wyposażenie szkoły w odpowiedni materiał pokazowy, obejmujący przykłady zasadnicze, najbardziej typowe dla zagadnień umieszczonych w materiale nauczania. Bardzo pomocne będą w nauczaniu wycieczki do warsztatów i zakładów przemysłowych, organizowane w ścisłym związku z aktualnymi potrzebami programu.

## Rysunki zawodowe.

**Organizacja nauczania.** Należy polecić uczniom, aby zaopatrzyli się w przykładnice, trójkąty (co najmniej jeden $45^0$), cyrkle ołówkowe, ołówki i gumki. Dla łatwiejszego przechowywania przedmioty te winny być jednolite (PN — O — 524 — O — 526). Szkicowniki (papier w kratkę 5 mm, około 30 kart) powinny być formatu znormalizowanego (po zamknięciu zeszytu — $A_4$ — $297 \times 210$, a po rozwarciu — $A_3$ — $420 \times 297$)

Formaty arkuszy (papier sztywny) — zależnie od wielkości rysowanych przedmiotów — stosować $A_3$ lub $A_2$.

Na arkuszach i szkicach wszelkie napisy winny być umieszczane w prawym roku na dole, na tabliczce (PN — O — 512 — O — 514).

Aby tabliczki tej każdorazowo nie rysować, jest pożądane, by szkoła zaopatrzyła się w odpowiednią pieczęć, która może służyć zarówno do szkiców jak i arkuszy.

Jest pożądane, by w sali rysunkowej znajdowała się szafa do przechowywania sprzętu rysunkowego. W tym jednak wypadku należy dobrze zorganizować wydawanie i zbieranie sprzętu, by czas zużyty na te czynności nie przekraczał 3—5 minut.

Ponieważ rysunek zawodowy jest oparty na umowie między rysującymi i odczytującymi, nie należy odstępować od Polskich Norm ustalonych dla

kreśleń technicznych (PN — O — 501 — O — 530). Dotyczy to zarówno szkiców jak i arkuszy.

**Wskazówki metodyczne.** Na początku nauki należy wybierać modele o kształtach prostopadłościennych, objaśnić zastosowanie płaszczyzny rzutów i wprowadzić rzutowanie używając nazw: „widok z przodu", „widok z góry", „widok z boku" i stopniowo utożsamiać je z rzutami określonymi przez PN — O — 507 i 508.

Po narysowaniu kilku modeli o kształcie graniastosłupów zastosować jako modele bryły obrotowe.

Jest pożądane, aby każdy uczeń posiadał model dla siebie. Przy braku większej ilości jednakowych modeli można dać 1 model na niewielką grupę uczniów.

Wymiary na szkicach należy stawiać już przy rysowaniu pierwszego modelu i, opierając się na analizie wykonywania przedmiotów, uwypuklać celowość wymiarów. (PN — O — 509). Przy rysowaniu modeli takich, jak stożki, gwinty, koła zębate — można krótko omówić sposób obliczania i zasady ich wykonywania.

W celu ułatwienia uczniom zrozumienia przekrojów należałoby mieć w zbiorach kilka modeli z przekrojami.

W klasie trzeciej można stosować zamianę między uczniami wykonywanych przez nich szkiców w celu ułatwienia nauki odczytywania rysunku, przeprowadzania obliczeń materiałowych oraz analizy wykonania.

W klasie trzeciej dobrze by było dawać do szkicowania przedmioty składające się z kilku części, które należy szkicować **oddzielnie,** a następnie wykonać **zestawienie.**

Szkic jednego modelu (jednej części) należy rysować na jednej tylko stronie karty szkicownika.

Arkusze można wykonywać **po skończeniu i poprawieniu szkicu.** Arkusz w klasie III ma obejmować cały przedmiot, a więc rysunki poszczególnych części i zestawienie. Na zestawieniu podać tylko charakterystyczne wymiary handlowe.

Ilość arkuszy — zarówno w klasie II, jak i III, nie powinna przekraczać 2 do 3.

**Szkice** winno się wykonywać bez pomocy liniału (na papierze kratkowanym).

## II. GRUPA DRZEWNA.

### Wiadomości zawodowe.

W wiadomościach wstępnych, po wyjaśnieniu składu i właściwości fizycznych powietrza, wody, paliwa — zwrócić uwagę na praktyczne wykorzystanie tych właściwości. Należy pokrótce zaznajomić uczniów z zasadami

działania szeregu urządzeń technicznych, jak pompy wodne, wentylatory, ekshaustory, podając przy tym ważniejsze części składowe tych urządzeń.

Następnie nauczyciel wyjaśnia uczniom praktyczne znaczenie wszystkich organów drzewa oraz to, że od budowy drzewa i układu włókien zależą wszystkie fizyczne właściwości drewna, z którymi w praktyce warsztatowej uczeń ma do czynienia.

Z kolei przechodzi się do omówienia nienormalnych objawów wzrostu drzewa, jak np. wzrost kręty, odśrodkowy, powichrzony, sęki, guzy, biel podwójna itp. Każdy z powyższych szczegółów pokazać na wzorach kolekcjonowanych i dla głębszego zrozumienia omówić powody powstawania tych objawów, wyjaśniając przy tym ich złe i dobre strony. Należy podać proste, praktyczne wskazówki rozpoznawania w przybliżeniu stanu suchości drewna na podstawie rozmaitych oznak, jak: pęknięcia, wypukłości sęków, twardość, dźwięk, kolor itp. oraz omówić, jaki wpływ wywiera na materiał zawartość wody w drzewie i jego zdolność nasiąkania wodą. W dziale traktującym o rodzajach drzew krajowych i zagranicznych należy omówić częściej stosowane w meblarstwie i budownictwie gatunki drewna krajowego i zagranicznego, z wyszczególnieniem wszystkich cech charakterystycznych i omówieniem zastosowania (zależnie od tych cech) do poszczególnych wyrobów.

Z działu obróbki ręcznej, obok gruntownego zaznajomienia z przyrządami i narzędziami oraz zasadą ich działania, należy omówić główne czynności stolarskie, które powinny być wysunięte na plan pierwszy.

Czynności powinny być omawiane na przedmiotach wykonywanych przez uczniów w ich warsztatach. Przy omawianiu czynności należy wskazać ich kolejność i dobór najodpowiedniejszych narzędzi potrzebnych do wykonania oraz omówić przyrządy pomocnicze.

W cyklu II za punkt wyjścia do wyprowadzenia pojęcia pracy może służyć stwierdzenie stałości iloczynu drogi przez siłę przy maszynach prostych, jak: dźwignia, krążek, kołowrót itp.

Pojęcie oporów, strat i sprawności należy w przystępny sposób wprowadzić przy omawianiu zasad działania maszyn prostych.

W wiadomościach o cieple podać źródła ciepła do użytku w warsztacie stolarskim i gospodarstwie domowym wskazując przy tym na sposoby ogrzewania lokali i suszarń oraz ich wentylację.

Wyjaśnienie zjawiska zmiany objętości pod wpływem zmian temperatury i zjawiska przewodnictwa cieplnego powinno być dokonane na materiale doświadczalnym.

Opisując budowę i zasady działania silników parowych i spalinowych należy oprzeć opis na pokazach tych silników.

Z działu obróbki maszynowej, obok zasad działania obrabiarek do drzewa, należy wskazać wszystkie możliwości użycia tych obrabiarek do najroz-

maitszych robót, aby móc je jak najwszechstronniej wykorzystać; powinno się również szczegółowo omówić czynności związane z pracą na obrabiarkach. Trzeba w tym dziale wskazać sposób prawidłowego ich rozmieszczenia w pracowni, tak aby maszyny miały odpowiednie oświetlenie i były łatwo dostępne, a miejsce zostało należycie wykorzystane przy jednoczesnym zapewnieniu bezpieczeństwa pracy.

Należy w odpowiednim zakresie uwzględnić podstawowe praktyczne wiadomości z zakresu prawa przemysłowego, podatkowego, handlowego i pracy, związane z założeniem i prowadzeniem przedsiębiorstwa.

Stosownie do potrzeb i wymagań praktyki przy przerabianiu materiału należy uwzględnić typową korespondencję rzemieślniczą ograniczając ją jednak do niezbędnego minimum i nie siląc się na samodzielne wypracowywanie przez uczniów trudniejszych tematów.

## Rysunki zawodowe.

Naukę zasad rzutowania należy rozpocząć od omówienia i wykonywania rzutów prostych brył geometrycznych (np. rzuty prostopadłościanu na 3 płaszczyzny) posługując się modelami złącz stolarskich.

Rysunki złącz stolarskich wykonać z modeli wielkości naturalnej w rzutach i perspektywie równoległej, z uwzględnieniem przekrojów, poczynając od przykładów prostych (przekroje różnych kształtów drewna; złącza na szerokość) i przechodząc kolejno do coraz więcej złożonych (złącza na długość, węgłowe, półkrzywowe, skrzynkowe i przegrodowe). Przed przystąpieniem do rysowania poszczególnych złącz należy krótko omówić zasady ich konstrukcji, wskazać przykłady stosowania w praktyce i uwypuklić ich charakterystyczne cechy. Na powyższe wyjaśnienia należy przeznaczyć około 3 godzin w ciągu roku.

Następnie należy przystąpić do rysowania prostych, nieskomplikowanych przedmiotów w skali 1:1, 1:2,5 i 1:10 oraz rysunków warsztatowych (w naturalnej wielkości) posługując się możliwie modelami lub sprzętami znajdującymi się w szkole (taborety, półki, drzwi itp.).

Ćwiczenia w odczytywaniu rysunków prowadzić po przerobieniu pewnej grupy złącz lub innych przedmiotów w ten sposób, że uczniowie wykonują rysunek perspektywiczny na zasadzie rysunku rzutowego wykonanego przez nauczyciela na tablicy lub odtwarzają trzeci rzut na zasadzie dwu rzutów złącza lub przedmiotów narysowanych przez nauczyciela.

W klasie trzeciej przed wykonywaniem rysunków warsztatowych mebli należy omówić sposoby ich budowy oraz stosowane wymiary.

Przy wykonywaniu rysunków z działu stolarstwa budowlanego zapoznać uczniów z normami polskimi i bezwzględnie stosować je w rysunkach.

Rysunki sprzętów domowych mogą wykonać uczniowie ze szkiców, wzorów i pism ilustrowanych lub fotografii.

Tematy w miarę możności nawiązywać do przedmiotów w tym czasie wykonywanych przez ucznia w warsztacie swego mistrza.

Wybór i kolejność przedmiotów rysowanych przez ucznia należy dostosować do jego uzdolnień i usprawnień.

Przy każdym rysunku uczeń winien uzyskać wiadomości o celu i przeznaczeniu rysowanego przedmiotu, stosowaniu należytych materiałów i celowości konstrukcji całego przedmiotu oraz poszczególnych połączeń — z uwzględnieniem jego wartości użytkowej i estetycznej.

Rysunek warsztatowy winien zawierać — obok rzutów i przekrojów — szczegóły konstrukcyjne oraz rysunek całości przedmiotu w perspektywie. Przez omawianie ilustracji i wyrobów z dziedziny meblarstwa, widzianych w czasie wycieczek, można doskonale rozwijać w młodzieży poczucie formy i wartości estetycznych wyrobów stolarskich itp.

## III. GRUPA BUDOWLANA.

### Wiadomości zawodowe.

Przy omawianiu tematów z konstrukcji budowlanych, jak np. o wykonywaniu murów z cegieł, sklepień, stropów, posadzek, słupów itd. — należy uwzględnić przede wszystkim technikę ich wykonania, celowość stosowania takich czy innych typów konstrukcji oraz wybór odpowiedniej metody pracy. Należy również wspomnieć o odkształceniach występujących przy ściskaniu, rozciąganiu, gięciu i wyboczeniu. Tematy te winny dać materiał do nauki rysunków zawodowych, w czasie której wymienione konstrukcje będą szczegółowo wykreślane.

Jeżeli w grupie znajdują się uczniowie wymienionych w programie różnych, ale pokrewnych zawodów, należy w miarę możności przerobić z nimi podany materiał w ten sposób, że materiał ważny dla całej grupy przerobić ze wszystkimi; omówienie zaś materiału ważnego tylko dla kilku uczniów z grupy należy przenieść raczej na lekcje rysunków lub tak zorganizować nauczanie, aby nie zaprzątać uwagi całej grupy materiałem nie mającym dla wszystkich zasadniczego znaczenia ze względu na ich zawód.

Program jest ujęty jako maksymalny i całkowite jego wykonanie będzie możliwe z młodzieżą dobrze do tego przygotowaną.

W wypadku napotykania na trudności przy opanowywaniu przez uczniów materiału, zagadnienia trudniejsze można ujmować bardziej ogólnie, za to gruntowniej przerobić tematy łatwiejsze dla danego zespołu uczniów.

Przy nauczaniu nawiązywać należy do spostrzeżeń i doświadczeń zdobytych przez uczniów w ich praktyce zawodowej. Podawać przy tym wiadomości praktyczne, a wiążące się z nimi zagadnienie teoretyczne ujmować bardzo popularnie i treściwie tak, aby związek ich z praktycznymi zjawiskami w zawodzie był dla ucznia zrozumiały i nie nasuwał żadnych wątpliwości.

Przy nauce korzystać należy z wszelkich rozporządzalnych pomocy naukowych (zakupionych przez szkołę, ofiarowanych przez firmy, wykonanych w szkole lub dostarczonych przez uczniów).

### Rysunki zawodowe.

Do najistotniejszych pomocy naukowych przy nauczaniu rysunków należy zaliczyć wszelkie plany budowlane, które uczeń winien dobrze poznać i nauczyć się je czytać. Umiejętność wykonywania nieskomplikowanych rysunków roboczych jest dalszym celem nauczania tego przedmiotu.

Rysunki z modeli jak również z natury lub planów (jako szczegóły konstrukcyjne) należy zasadniczo wykonywać odręcznie w szkicownikach (lub na kalce) z podaniem wymiarów; potem dopiero mogą być one przerysowywane na arkusze przy pomocy przyrządów w podanej skali.

Wszelkie rysunki winny być wykonywane wyłącznie ołówkiem.

Uczniowie winni być dokładnie zaznajomieni z nazwą oraz przeznaczeniem rysowanej prostej konstrukcji lub jej szczegółu, aby przystępowali do pracy z zupełną świadomością tego, jakie praktyczne znaczenie ma wykonany przez nich rysunek.

## IV. GRUPA ELEKTRYCZNA.

### Wiadomości zawodowe.

Materiał nauczania został podzielony na działy, którym przeznaczono pewną ogólną liczbę godzin w założeniu, iż w klasach II i III czas przeznaczony na „wiadomości zawodowe" wyniesie dwie godziny tygodniowo. W razie sprzyjających warunków, pozwalających na ich powiększenie, wzrośnie proporcjonalnie liczba godzin przeznaczona na poszczególne działy. Wówczas działy te można odpowiednio rozwinąć omawiając bardziej szczegółowo osobne fragmenty materiału nauczania, przerabiając więcej zadań i przykładów oraz stosując odpowiednie pokazy na lekcjach.

Wyszczególnione w materiale działy „Wiadomości zawodowych" są ułożone w pewnej kolejności, którą pożądane jest zachować ze względów metodycznych.

Działy cyklu I posiadają charakter opisowy, z wyjątkiem podstaw elektrotechniki, które winny stanowić podbudowę dla wiadomości o urządzeniach elektrycznych. Bardzo pożądane jest posługiwanie się na lekcjach modelami części maszyn, wzorami materiałów izolacyjnych, przewodów, sprzętu instalacyjnego itp. Niezależnie od gotowych modeli bardzo wskazane jest korzystanie z rysunków, tablic oraz katalogów fabrycznych, przy czym należy wyjaśniać zakres stosowania i własności omawianych przedmiotów oraz wspomnieć pokrótce o ich konserwacji i obchodzeniu się z nimi.

Dział urządzeń elektrycznych obejmuje wyłącznie aparaturę niskiego na-

pięcia z uwagi na niemożność omówienia przyrządów wysokiego napięcia w wyznaczonym wymiarze godzin oraz ze względu na to, że zatrudnienie uczniów szkoły ogólnozawodowej jest związane przeważnie z urządzeniami niskiego napięcia.

Zarys wiadomości o organizacji warsztatu elektrycznego ma na celu ogólne przygotowanie do ewentualnego usamodzielnienia się przyszłych monterów. W dziale tym należy zwrócić szczególną uwagę na umiejętność prawidłowego sporządzania prostszych kosztorysów przy posługiwaniu się cennikami i katalogami firm elektrotechnicznych.

Działy cyklu II, obejmujące podstawy elektrotechniki i maszyny elektryczne, stanowią pewną zamkniętą całość, przy czym w dziale o maszynach elektrycznych winny być zastosowane odpowiednie wiadomości z podstaw elektrotechniki. Stąd wynika potrzeba podziału materiału na elektrotechnikę prądu stałego i zmiennego.

Wiadomości z podstaw elektrotechniki oraz maszyn elektrycznych muszą być ujęte w formę możliwie zwięzłą z podaniem jedynie najprostszych wzorów, które winny być wyjaśnione na przykładach liczbowych. Doświadczenia i pokazy mogą być oczywiście stosowane tylko w wąskim zakresie wobec ograniczonego czasu. Z tego względu przewidziano w programie ćwiczenia pomiarowe z dziedziny najważniejszych zjawisk elektrycznych wykonywane możliwie samodzielnie przez uczniów (około 6 godzin). W wypadkach, gdy urządzenie choćby prymitywnej pracowni natrafia na nadmierne trudności, wspomniane godziny można przeznaczyć na pokazy w całości lub częściowo, zależnie od posiadanych do tego celu pomocy naukowych. W każdym razie należy dążyć do umożliwienia uczniom bezpośredniego stwierdzenia omawianych praw, które wówczas lepiej zostaną przez nich przyswojone.

Pewne trudności sprawia na tym poziomie nauczania wyjaśnienie istoty spółczynnika mocy; należy jednakże oswoić uczniów z jego istnieniem i znaczeniem zarówno dla odbiorcy prądu jak i dla elektrowni.

Należy podkreślić różnicę między spółczynnikiem mocy i sprawnością przerabiając kilka przykładów liczbowych — w szczególności na obliczenie prądu pobieranego przez silnik z sieci przy prądzie stałym, jedno i trójfazowym.

W dziale maszyn szczególną uwagę należy poświęcić silnikom omawiając w miarę możności ich obsługę i konserwację oraz podając zasadnicze schematy włączania do sieci. W tym dziale program przewiduje 2 ćwiczenia praktyczne z silnikami: bocznikowym prądu stałego i asynchronicznym trójfazowym. Ćwiczenia te mają na celu praktyczne zaznajomienie uczniów z właściwościami tych maszyn oraz pomiarem pobieranych przez nie prądu i mocy. Między innymi należy zwrócić uwagę uczniów na znaczny prąd biegu jałowego silnika trójfazowego, umiejętność przełączania uzwojeń na ta-

bliczce zaciskowej, stosowanie przełącznika z gwiazdy w trójkąt, zachowanie się silnika w razie przepalenia jednego z bezpieczników itp.

W wypadku niemożności przerabiania ćwiczeń grupowych w pracowni należy przynajmniej zademonstrować uczniom powyższe zjawiska umożliwiając przy tym poszczególnym uczniom samodzielne uruchamianie i zatrzymywanie silnika.

Pozostałe działy maszyn elektrycznych muszą być z konieczności potraktowane bardziej ogólnie — w takim jednakże ujęciu, aby uczeń wyniósł dostateczny zasób wiadomości o działaniu i zastosowaniu odnośnych maszyn. Zwłaszcza dział transformatorów może być w miarę rozporządzalnego czasu ujęty nieco szerzej ze względu na różnorakie zastosowanie tych przyrządów we wszelkich dziedzinach elektrotechniki.

## Rysunki zawodowe.

Rysunki należy rozpocząć od najbardziej typowych brył geometrycznych, przy rysowaniu których winny być objaśnione zasady rzutowania na 1, 2 i 3 płaszczyzny rzutów.

Po zapoznaniu młodzieży z zasadami rzutowania nauczyciel wprowadza — jako modele — proste przedmioty znane z pracy zawodowej, jak: rolki, izolatory itp. Uczniowie zapoznają się z właściwym wymiarowaniem, opisywaniem oraz terminologią urządzeń elektrycznych. Przy rysowaniu poznają jednocześnie działanie i zastosowanie danej części urządzenia, a w miarę możności — sposób ich wykonania. Należy zwracać uwagę na umiejętne odczytywanie rysunków, zadaniem bowiem montera-elektryka jest nie tylko zakładanie gotowych części urządzeń czy nawijanie maszyn, ale nieraz i wykonywanie brakujących elementów oraz dopasowanie ich wzajemne według podanego rysunku warsztatowego.

Dobór modeli może być dowolny, zależny przede wszystkim od poziomu klasy i indywidualnych zdolności poszczególnych uczniów; pojętniejszym można dawać np. bezpieczniki korkowe, wyłączniki drążkowe itp., przez co uczą się oni wykonywać rysunki nie tylko jednostkowe, ale i łatwiejsze zestawieniowe.

Program klasy III przewiduje jako tematy wyłącznie schematy i plany instalacyjne.

Po przerobieniu zasadniczych układów połączeń wyłączników i przełączników oświetleniowych należy przystąpić do wykonywania planów instalacyjnych stosując przyjęte oznaczenia i normy. Znajomość rysunku instalacyjnego jest szczególnie ważna dla przyszłego montera, który winien wykonać instalację według danego rysunku. Należy również zapoznać uczniów ze sposobami wykorzystania planów niewielkich pomieszczeń, ich wymiarowania oraz sporządzania prostszych kosztorysów.

Rysunki winny być wykonane w ołówku na papierze o wymiarach znormalizowanych.

## V. GRUPA ODZIEŻOWA MĘSKA.

### Wiadomości zawodowe.

W programie dominuje krawiectwo, jako najliczniejsze, jednakże materiał nauczania zawiera również wiadomości ważne dla kuśnierzy i czapników.

Materiałoznawstwo (cykl I) zawiera dość szczegółowe wiadomości o surowcach włókienniczych, niezbędnie potrzebne do zorientowania się w tkaninach wszelkiego rodzaju, ich właściwościach i sposobach rozpoznawania. Krawiec winien być doradcą fachowym klienta przy wyborze materiału, musi więc znać gruntownie pochodzenie i sposoby wytwarzania różnych tkanin, jak również rozpoznawać rodzaje i gatunki materiałów.

W dziale o pracowni, jej urządzeniu i organizacji pracy (cykl II) materiał podany jest jednakowo ważny dla wszystkich zawodów grupy odzieżowej.

Rysunki o narzędziach i maszynach kuśnierzy i czapników są potrzebne również i krawcom, należy więc przerobić całkowity materiał z całą grupą zawodową.

### Rysunki zawodowe.

W klasie II uczeń rysuje fragmenty odzieży z podaniem wymiarów wielkości naturalnej. Szkicowanie np. „fasonów" trzeba koniecznie oprzeć na żurnalach, aby ucznia przyzwyczaić do odtwarzania podawanych w żurnalach estetycznych a modnych form i linii. Zaleca się także po narysowaniu wycinanie takich części ubioru, jak np. patki do kieszeni, różne rodzaje kieszeni naszywanych itd. Przed rozpoczęciem rysunku należy każdorazowo temat dokładnie omówić i objaśnić oraz podać wymiary normalne lub przyjęte w praktyce warsztatowej. Po wyczerpującym opracowaniu tematu z klasą uczeń winien rysunek wykonać samodzielnie (nauczyciel w tym czasie będzie miał możność zająć się uczniami klasy III, o ile są oni w tej samej sali).

W klasie III uczeń rysuje najprostsze konstrukcje kroju. Jest on w trzecim roku nauki zawodu dostatecznie do tego przygotowany — zarówno w swej praktyce warsztatowej, jak i w szkole. Należy mu dać w tej klasie najelementarniejsze wiadomości o kroju, jako podstawie krawiectwa miarowego, oraz zachęcić go do dalszej pracy nad sobą w kierunku zdobycia umiejętności dobrego kroju (na kursach kroju lub przy pomocy podręczników i czasopism zawodowych), czego bez należytych podstaw — nie zrozumie.

Przed rozpoczęciem rysunku należy podać zarys wiadomości o budowie i postawie figury człowieka. Uczeń powinien zrozumieć, że nie na samych przymiarkach, lecz na dobrze zaobserwowanych właściwościach figury i na dokładnie zdjętych pomiarach należy oprzeć krój i wykonanie odzieży Na-

stępnie można przystąpić do schematycznego naszkicowania figury człowieka według normalnych wymiarów (np. przyjętych w podręcznikach kroju) i na podstawie oznaczonych na figurze linii pomiarowych wykonać podstawową konstrukcję (rysunek) kroju np. marynarki, rozkładając na arkuszu wymiary wzdłuż dwu linii prostopadłych. (W razie braku czasu można szkicowanie figury opuścić, a rozpocząć rysunek od podstawowej konstrukcji).

Każdą czynność i każdy wymiar winno się objaśniać na manekinie, który przy rysowaniu konstrukcji jest konieczny w klasie. Konstrukcję program proponuje rozpoczynać od marynarki, aby uczeń na podstawie omawianych właściwości figury (przy pomocy manekinu) najlepiej zrozumiał na tej części ubrania rozkładanie pomiarów i zasady kroju.

Zasadnicze konstrukcje na wymiary normalne uczeń powinien wykonać w skali dodając do każdego rysunku dokładny opis, a następnie sporządzić rysunki naturalnej wielkości (na dużych arkuszach) według innych, zmienionych pomiarów.

Konstrukcje naturalnej wielkości może uczeń również wykroić, dorobić model kołnierza i porównać lub też dostosować otrzymany fason (linie brzegów marynarki, wyłogów i kołnierza) do fasonów przedstawionych w żurnalach; może również wykroić z papieru (najlepiej innego koloru) wkładkę płócienną i dostosować ją do konstrukcji.

## VI. GRUPA ODZIEŻOWA ŻEŃSKA.

### Wiadomości zawodowe.

Duże znaczenie w nauczaniu ma umiejętne dobieranie i właściwe demonstrowanie pomocy naukowych: wzorów, żurnali, modeli itp. Szkoła powinna posiadać komplet form — w trzech wymiarach każda, aby nauczycielka mogła zaznajomić klasę ze sposobami posługiwania się formą gotową.

Przy omawianiu krojów należy mieć w klasie prawidłowo wykonaną formę danego kroju w naturalnej wielkości, normalną sztukę już uszytą według podanej formy oraz jej rysunek z żurnalu lub dobry szkic odręczny.

Przystępując do opracowania danego tematu nauczycielka w pierwszym rzędzie stara się zademonstrować całe ćwiczenie, po czym skończoną pracę omawia z klasą ustalając stopień udatności roboty i jej wartość rynkową, a następnie podając ilość potrzebnego materiału i najbliższe źródło zakupu.

W toku nauczania należy przyzwyczajać uczennice do oszczędnego i umiejętnego obchodzenia się z materiałem oraz narzędziami pracy.

Pożądane jest nawiązywanie kontaktu szkoły z rodzicami i warsztatem pracy uczennic, celem organizowania pokazów bardziej skomplikowanych czynności z zakresu szycia i kroju z zaproszonymi do tego specjalistami.

Omawiając ustawodawstwo przemysłowe trzeba podkreślić znaczenie uprawnień rzemieślniczek i wynikające z nich ułatwienia w ich pracy.

## Rysunki zawodowe.

Ćwiczenia liternicze w klasie II i III mają na celu rozwiązywanie wstępnych i najprostszych zadań z zakresu reklamy. Przy wykonywaniu ćwiczeń literniczych należy się oprzeć na wzorach alfabetu rzymskiego posługując się ołówkiem, stalówką „redis" lub patykiem.

W ćwiczeniach odręcznych przerysowywania, powiększania i szkicowania z natury oraz modeli żurnalowych należy ograniczyć się do typowych, charakterystycznych form (rękawy krótkie i długie, kołnierze okrągłe i wydłużone, kapelusze małe i duże, niskie i wysokie).

W ćwiczeniach kolorystycznych szczególny nacisk położyć należy na wyrobienie umiejętności posługiwania się kolorem jako podstawowym środkiem plastycznym. Poza oglądaniem żurnali jest pożądane demonstrowanie gotowych wyrobów grupy odzieżowej. Przy rozwiązywaniu zadań kolorystycznych uczennice mogą się posługiwać odpowiednimi ścinkami kolorowych papierów, próbek materiałów i różnych dostępnych dodatków, jak nici, przędze, tasiemki.

Omówienie cech figur: dziecka, dziewczynki oraz dorosłej kobiety — winny poprzedzić ćwiczenia plastyczne oraz rysunkowe, zwłaszcza szkicowanie z natury. Tak np. dla modniarek i czapniczek aktualne będą w klasie III ćwiczenia na tematy dotyczące twarzy wydłużonych i okrągłych, czoła niskiego i wysokiego itd.; dla rękawiczniczek — tematy dotyczące np. dłoni wąskich i szerokich.

Najwłaściwszą formą prowadzenia ćwiczeń plastycznych jest modelowanie materiału na manekinie (w naturalnej wielkości).

Z uwagi jednak na brak dostatecznej ilości materiałów, nawet zastępczych (papier, bibułka, muślin) i manekinów — ćwiczenia plastyczne w naturalnej wielkości, wykonywane bezpośrednio przez uczennice, ograniczyć się mogą do modelowania pewnych tylko fragmentów i drobniejszych całości.

Modelowanie na manekinach cech charakterystycznych całości figur, a zwłaszcza w odniesieniu do tematów klasy III (pozornego usuwania dysproporcji) często będzie się musiało ograniczyć do opisu i demonstrowania przez nauczycielkę (przy pomocy uczennic) tych cech.

Drugim rodzajem ćwiczeń w tym dziale są ćwiczenia półplastyczne, polegające na wycinaniu i układaniu różnych części ubioru na odpowiednim schemacie, co daje możność zorientowania się w całości ubioru zarówno pod względem zestawień poszczególnych części jak i doboru barw.

Wiadomości i ćwiczenia z zakresu reklamy należy uzgodnić z wiadomościami o organizacji warsztatu rzemieślniczego.

Główną tendencją programu jest zainteresowanie uczennic zagadnieniami estetyki ubioru oraz wskazanie sposobów dalszego uzupełniania w tym

kierunku swoich wiadomości przez umiejętne wykorzystywanie żurnali, ilustracji, fotografii, czytanie wydawnictw (z zakresu mody), zwiedzanie wystaw i pokazów, wykorzystywanie strony kostiumologicznej w dostępnych dla młodzieży filmach i sztukach teatralnych, wreszcie zachęcanie do korzystania z kursów specjalnych, mających za zadanie dokształcanie zawodowe czeladniczek.

## VII. GRUPA SKÓRZANA.

### Wiadomości zawodowe.

W programie dominują wiadomości dla szewców i cholewkarzy, jako przeważnie najliczniejszych w grupie, jednak materiał nauczania jest ważny również i dla siodlarzy, rymarzy, siodlarzy powozowych i samochodowych.

Jako jeden ze środków konkretyzacji materiału programowego może służyć wzorowa pracownia szkolna z potrzebnymi i nowoczesnymi narzędziami, gdzie można by demonstrować pracę, a głównie te jej fragmenty, których uczniowie nie widzą u mistrza.

Przy omawianiu surowca pożądane jest zwiedzenie rzeźni, przy omawianiu garbowania skór — garbarni.

Jako pomoce naukowe mogą służyć:

a) ilustracje, rysunki i szkice zwierząt dostarczających surowca oraz maszyn garbarskich, szewskich, siodlarskich, rymarskich itd.; narzędzi używanych w zawodach grupy skórzanej; nogi — naturalnej i ortopedycznej; wzorowej pracowni i urządzeń; materiałów pomocniczych; ściegów, szwów; przekrojów skóry i części wykonywanych przedmiotów; modeli, fasonów, mód, stylów;

b) wykroje skór w całości i w połówkach; form; spodów i wierzchów; uprzęży itp.;

c) okazy surowca z włosem i bez włosa, z wadami i bez wad, pochodzenia krajowego i zagranicznego; skór wygarbowanych miękkich i twardych, z wadami i bez wad, różnych kolorów i gatunków; materiałów pomocniczych metalowych, drewnianych, włókienniczych, gumowych; kleju, smoły, wosku; szpilek, nici itp.; odlewów gipsowych rąk — normalnych i anormalnych; narzędzi do pracy; części składowych i całości wyrobów, jak: obuwia, cholewek, uprzęży, wykonywanych różną techniką;

d) próbki skór i materiałów pomocniczych; wosku, garbników, tłuszczów, smoły, kleju, farb, czernideł itp.;

e) tablice poglądowe ilustrujące produkcję lnu, konopi, wełny, bawełny, jedwabiu, smoły, kleju szewskiego, skóry w różnych fazach garbowania, gwoździ, szpilek, kopyt, podpiętników i odlewów gipsowych;

f) podręczniki, gazety zawodowe, cenniki, żurnale, katalogi i kalendarze zawodowe.

### Rysunki zawodowe.

Przed przystąpieniem do rysowania szewcy i cholewkarze winni zapoznać się w sposób przystępny i poglądowy z budową nogi ludzkiej — szczególnie stopy — oraz z pracą poszczególnych mięśni, z unerwieniem, krążeniem krwi — i to zarówno podczas ruchu nogi jak i jej spoczynku. Nauczyciel winien mieć do tego celu odpowiednio dobrany komplet rysunków, ilustracji, a nawet — co jest bardzo pożądane — okazy plastyczne.

Po należytym ugruntowaniu najistotniejszych dla szewca wiadomości o normalnej stopie ludzkiej należy przystąpić do omówienia stopy anormalnej, zdeformowanej, okaleczonej itp. znowu używając do tego celu pomocy wymienionych przy omawianiu stopy normalnej.

Na podstawie powyższych wiadomości uczeń może już przystąpić do rysowania konstrukcji różnych rodzajów cholewek i spodów, przy czym winien on poznać gruntownie zasady, według których odbywa się w praktyce dostosowywanie form(kopyt) do nogi klienta.

Rymarzom i siodlarzom należy dać na wstępie zasadnicze wiadomości o budowie konia, a szczególnie takich jego części, jak: łeb, piersi, nogi itd., do których uczeń w dalszej swej pracy dopasowywać będzie wyrabiane w warsztacie siodła, uprzęże, nagolenniki itp.

Podobnie jak przy nauczaniu szewców i cholewkarzy należy i tu stosować odpowiednio dobrane rysunki, ilustracje, modele itp., zwracając uwagę na budowę normalną i anormalną, na spotykane schorzenia, wreszcie na pracę mięśni konia.

Dopiero po dokładnym zaznajomieniu się z budową konia może uczeń przystąpić do rysowania konstrukcji siodeł, uprzęży itp., oraz ich części.

Siodlarze samochodowi powinni przed przystąpieniem do sporządzania rysunku konstrukcyjnego poznać nowoczesne modele siodełek rowerowych, siedzeń samochodowych, wagonowych itp. rozpatrując i omawiając odpowiednio dobrane ilustracje lub modele. Pożądane jest zwiedzanie odpowiednich zakładów, wyrabiających te przedmioty.

Nauczyciel rysunku, o ile uczy jednocześnie wiadomości zawodowych (co jest bardzo pożądane), może łączyć naukę rysunków z technologicznym omawianiem sposobu wyrabiania rysowanego przedmiotu i kalkulacji jego ceny.

Rysunki winny być wykonywane w naturalnej wielkości.

Pożądane jest sporządzanie przez uczniów wykrojów początkowo z tektury, a następnie — po nabraniu wprawy — ze skóry.

## VIII. GRUPA FRYZJERSKA.

### Wiadomości zawodowe.

Przy omawianiu przepisów sanitarnych należy uświadomić młodzieży wielką wagę przykładaną do ich przestrzegania zarówno ze względu na dbałość o zdrowie klientów jak i dobrą opinię zakładu.

Pożądane jest, aby przy omawianiu narzędzi, urządzeń i czynności fryzjerskich (męskich i damskich) objaśnienia ilustrować pokazami wzorowych narzędzi i ich stosowania.

Do nauki towaroznawstwa i kosmetyki pożądane jest uprzednio skompletować najważniejsze okazy środków kosmetycznych. Z działu anatomii człowieka oraz skóry i włosa — odpowiednie tablice (rysunki w powiększeniu); na tablicach skóry winny być uwidocznione prawidłowe kierunki wykonywania masażu.

Jeżeli szkoła nie może prowadzić ćwiczeń praktycznych z perukarstwa, to powinna przynajmniej zaopatrzyć się w szkielety peruk, rysunki objaśniające sposób ich budowania oraz okazowe narzędzia, przybory i materiały stosowane w perukarstwie.

Do należytego objaśnienia metod farbowania włosów należy mieć przynajmniej tablice ilustrujące barwy włosów i stosowane farby.

Tematy do omawiania w klasie należy również czerpać z aktualnych artykułów fachowych, przez co młodzież przyzwyczaja się do umiejętnego korzystania z żurnali oraz odpowiednich dla ich zawodu czasopism.

Pożądane jest w wysokim stopniu zorganizowanie ćwiczeń praktycznych celem uzupełnienia nauki zawodowej młodzieży wiadomościami z dziedziny najnowszych metod pracy w zawodzie fryzjerskim.

## Rysunki zawdowe.

Model głowy, o którym jest mowa w programie, zaleca się stosować tylko w tym wypadku, jeżeli jest estetycznie wykonany. W przeciwnym razie należy raczej posługiwać się tablicami wykonanymi przez nauczyciela rysunku. Do rysowania fryzur, o których jest mowa w programie, używamy schematów (szablonów) rysunku głowy, z pominięciem wszelkich zbędnych szczegółów. Zaznaczenie linii nosa, uszu i łuków brwiowych jest potrzebne tylko dla zorientowania ucznia w rozmieszczeniu fryzury. Do rysowania fryzury z modelu może służyć peruka wykonana w miarę możności z włosów jasnych (cienie lepiej się uwidoczniają i lepiej widać całość fryzury).

Jest pożądane, aby nauczyciel powiększał na tablicy bardziej zawiłe fragmenty fryzury, ponieważ wskutek odległości między modelem a uczniem obraz się zaciera. Stosowanie światłocienia jest wskazane, rysunek bowiem staje się wówczas bardziej czytelny, trzeba go jednak używać oględnie, gdyż łatwo można popaść w zbędne efekciarstwo (jedynie zdolniejszym uczniom można je zalecać). Rysować włosy należy kreskami ciągłymi, przypominającymi układ włosów na głowie; cieniować przy pomocy różnego nasilenia tych kresek.

## IX. GRUPA GALANTERYJNO-ZDOBNICZA.

### Wiadomości zawodowe.

Należy podać uczniom w minimalnym zakresie niezbędne wiadomości z materiałoznawstwa, technologii i o narzędziach pracy w zakresie znajomości wykonywania zdobienia i wykończania wyrobów galanterii skórzanej i metalowej oraz ze złotnictwa, introligatorstwa itp.

Uczeń winien orientować się ogólnie, z czego i jak otrzymuje się najważniejsze materiały, z którymi styka się w swej pracy zawodowej; powinien również pokrótce poznać przebieg procesów, przez które te materiały przechodzą, nim staną się gotowe do zastosowania ich w zawodzie, np. garbowanie różnych gatunków skór, niklowanie i srebrzenie blach itd. Należy przy tym podać sposoby rozróżniania materiałów dobrych od zafałszowanych, gatunków lepszych od gorszych, uszkodzeń i wad.

Również należy podać źródła zakupu tych materiałów, ich handlowe gatunki, wymiary, kształty itd.

Sposoby wykonywania pracy można omówić w czasie nauki rysunków, wtedy bowiem przy indywidualnym wykonywaniu ćwiczeń rysunkowych nauczyciel może dostosować objaśnienia do zawodu ucznia. Bardzo pożądane jest zorganizowanie dla poszczególnych zawodów ćwiczeń praktycznych, o ile szkoła ma warunki do ich zorganizowania. Dział o organizowaniu warsztatu pracy, wyszczególniony w drugiej części cyklu II, należy omawiać ze wszystkimi uczniami zebranymi w grupie.

### Rysunki zawodowe.

Zadania płaszczyznowe należy traktować jednocześnie, jako zaprawę w rozróżnianiu i harmonizowaniu kolorów. W pierwszych zadaniach należałoby płaszczyzny pokrywać jednym kolorem (tuszem, farbą czarną lub sepią), do następnych zadań wprowadzić także inne kolory.

Przy wykonywaniu rysunków należy zwracać uwagę na wykonywanie napisów pod względem przyjętych norm i charakteru liter, ażeby uczeń podpisując arkusze poznawał i nabierał wprawy w pisaniu różnych liter zdobniczych, co w jego pracy zawodowej może mieć duże znaczenie (podawanie cen na towarach, napisy na reklamach, ogłoszenia w drobnych warsztatach, sklepach, zakładach itp.). Byłoby rzeczą pożądaną, ażeby w szkole zorganizowano rodzaj muzeum prac i projektów wykonanych przez uczniów. Od czasu do czasu należy urządzać pokazy bieżących i dawnych prac uczniowskich.

Przy ćwiczeniach z liternictwa i zdobnictwa należy używać patyka i stosować odbijanie wzoru stemplem (kartofel, korek).

Przy ćwiczeniach z zakresu zdobnictwa pokazując dobry wzór nie należy dawać go do kopiowania, a tylko zanalizować i zwrócić uwagę na jego

cechy charakterystyczne, np. na proporcje. Należy przy tym rozwijać w uczniach zrozumienie konieczności samodzielnego wykonywania rysunków (wzorów).

Należy zwracać uwagę na rozwijanie w uczniach wyobraźni stosunków przestrzennych, a w miarę możności łączyć z rysunkiem modelowanie zdobnicze.

W ćwiczeniach rysunkowych zwracać uwagę na doniosłe znaczenie rysowania z pamięci (np. narzędzi warsztatowych), wyrabiające zdolność obserwacji. Przy doborze tematów można — na podstawie poznanej przez wszystkich uczniów figury czy bryły geometrycznej — stosować odmienne zadania dla różnych zawodów (przykład: biorąc za podstawę bryłę prostopadłościenną można zaprojektować papierośnicę, popielniczkę, przycisk, kałamarz, zabawkę itd.).

Jest bardzo pożądane urządzanie z grupą wycieczek do muzeów i na wystawy, zwłaszcza z eksponatami w zakresie sztuki zdobniczej. Dobrze jest również organizować konkursy na wykonanie różnych łatwych projektów (np. na tematy nawiązujące do programu).

## X. GRUPA POLIGRAFICZNA.

### Wiadomości zawodowe.

Wobec braku czasu wykładający nie omawia pokrewnych technik przemysłu graficznego, może jedynie pokazać i objaśnić ogólny przebieg pracy (np. przez wyświetlanie przezroczy, a lepiej jeszcze filmu) oraz uzupełnić materiał przez zwiedzanie odpowiednich zakładów, co ułatwi zilustrowanie poszczególnych grup przerabianego materiału nauczania, jak np. całości druku rotacyjnego z pokazem maszyn do składania, maszyn do druku i stereotypowania albo technik ilustracyjnych z kliszarstwem drukarskim, litografią, wklęsłodrukiem rotacyjnym. Przed zwiedzeniem zakładu należałoby podkreślić zasadniczą różnicę w drukowaniu tych form ograniczając się do wyjaśnień, że np. druk wypukły jest możliwy natychmiast po pokryciu formy farbą; wklęsły — wymaga usunięcia nadmiaru farby po nadawaniu; płaski — poprzedniego zwilżania formy itp.

W cyklu pierwszym nauka powinna rozpocząć się od wiadomości ogólnych o zawodzie drukarskim, kwalifikacjach fachowych i znaczeniu pokrewnych specjalności. Po wyjaśnieniu, iż drukarstwo jest jedną z licznych technik przemysłu graficznego, można przejść do omówienia pracowni drukarskiej, jej urządzenia i narzędzi pracy.

Mówiąc o piśmie należy podkreślić, co z biegiem czasu wpłynęło na jego krój (narzędzia do pisania, materiał, na którym pisano, przeznaczenie pisma, technika drukarska, jej specjalne wymagania).

Wiadomości o drukowaniu winny wyjaśnić istotę druku, jego formy

i możliwości drukowania (formy wypukłe — drukarskie, wklęsłe — rotograwurowe, płaskie — litograficzne).

Wiadomości podstawowe o wklęsłodruku rotacyjnym objąć powinny charakterystykę tej techniki z podkreśleniem jej znaczenia jako techniki ilustracyjnej. Drukarz powinien zrozumieć, w jakich wypadkach należy stosować ten sposób reprodukcji. Bliżej omówić należy sposób składania i odbijania tekstu na celofanie do celów rotograwury.

Przy omawianiu technik litograficznych trzeba uwzględnić szerzej technikę przedrukową; maszynę ofsetową wskazać jako jedyną, na której drukowanie jest pośrednie (na gumę, a następnie dopiero na papier), przy czym rysunek na formie jest prawy. Ważne dla młodego drukarza jest zrozumienie potrzeby stosowania druku pośredniego na offsecie oraz zalet elastycznej powierzchni odbijającej rysunek.

Przechodząc do fotolitografii należy poruszyć znaczenie tej nowoczesnej techniki, jej zastosowanie i rozwój; porównać ilustracje fotograficzne z kreskowymi i siatkowymi, drukarskimi i rotograwurowymi; wyjaśnić właściwe zastosowanie każdej z tych technik.

Omawiając książkę, jako wytwór przemysłu artystycznego, podkreślić, co wpływa na estetykę wydawnictwa.

Wykonanie form ilustracyjnych może być omówione jedynie w takim zakresie, aby drukarz (maszynista czy składacz) orientował się, z jakich wzorów należy wykonać klisze kreskowe a z jakich siatkowe, poznał w ogólnych zarysach przebieg pracy, umiał określić czas potrzebny do wykonania, znał zależność gęstości siatki fotograficznej od papieru, wiedział, co to są klisze otrawione itp. Wykonanie klisz łączy się naturalnie z omówieniem technik fotoreprodukcyjnych.

W technice trójbarwnej należy ograniczyć się do omówienia rzeczy istotnych dla drukarzy, jak: jakość negatywów do reprodukcji trójbarwnej. znaczenie korekty trawiarskiej przy druku barwnym itd.

Ćwiczenia w mieszaniu farb — z podaniem elementarnych wiadomości o barwach i wytłumaczeniem na wzorach sposobów ich mieszania — są pożądanym uzupełnieniem wiadomości o druku wielobarwnym.

## Rysunki zawodowe.

Do rysunku odręcznego jako modele mogą służyć bryły geometryczne proste i złożone, komponowane po dwie lub trzy.

Po nabyciu pewnej wprawy w rysowaniu liter zaleca się przerobienie zadań następujących: zmontowanie wykonanego napisu z wycinkiem ilustracyjnym; zmontowanie kolumny składającej się z tytułu, wycinków tekstowych, inicjału, szpicu (przerywnika).

# XI. GRUPA SPOŻYWCZA PIEKARSKA.

## Wiadomości zawodowe.

Aby zapoznać uczniów z omawianym materiałem poglądowo, należy zwiedzić warsztaty produkcyjne, jak młyn, mleczarnię, cukrownię, fabrykę drożdży, piekarnię, warsztat cukierniczy, fabrykę pieców piekarskich oraz fabrykę maszyn i sprzętów piekarskich, o ile oczywiście zakłady takie znajdują się na miejscu lub w okolicy.

Przez wykonanie prostych doświadczeń nauczyciel w dostępny sposób zapoznaje uczniów z cechami materiałów używanych w piekarstwie (mąka różnego pochodzenia i jakości, woda, mleko, masło i inne tłuszcze, cukier, drożdże i inne środki rozpulchniające ciasto, korzenie i olejki eteryczne) oraz ze spotykanymi zafałszowaniami i sposobami ich wykrycia.

Należy przy każdej okazji wskazywać uczniom źródła i sposoby korzystnego zakupu oraz należytego przechowywania materiałów (wskazać następstwa wadliwego przechowywania).

Przy omawianiu mąki zwrócić szczególną uwagę na: wysoko i nisko procentowy przemiał i związaną z tym kwestię nadpieku, podając przykłady wysokości nadpieku.

Przy przerabianiu doświadczeń z mąką można wskazać:

a) na czym polega różnica między mąką żytnią a pszenną,

b) jak się otrzymuje krochmal,

c) wyniki próby spalania mąki,

d) sposoby wykrywania drzewnika w niedbale oczyszczonej mące.

Mleko należy badać łatwymi sposobami (patyczkiem lub laktometrem) na zawartość tłuszczu oraz obecność krochmalu; masło — na zawartość mniej wartościowych tłuszczów lub zafałszowań.

Podział tłuszczów można objaśnić na schemacie:

| 1) zwierzęce | | | 2) roślinne | | | 3) mineralne |
|---|---|---|---|---|---|---|
| twarde, | miękkie, | płynne | twarde, | miękkie, | płynne | miękkie |
| (łój) | (masło) (smalec) | (tran) | (masło kokosowe) | (margaryna) | (oleje) | (wazelina) |

Doświadczenia z jajami polegają na:

a) badaniu jaj pod światło,

b) potrząsaniu,

c) poddaniu próbie pływania w roztworze soli.

Przy omawianiu procesu fermentacyjnego należy zwracać uwagę na wszystkie okoliczności, które sprzyjają fermentacji lub ją wstrzymują; wskazać na ważną rolę cukru i soli w tym procesie. Próba ciasta z dodatkiem dużej i małej ilości cukru pozwala wyciągnąć odpowiednie wnioski o procesie fermentacyjnym. Uczeń winien poznać, dlaczego zimą bierze się do

ciasta mniej soli niż latem. Bardzo ważne jest omówienie procesu fermentacyjnego pod wpływem podmłody drożdżowej i kwasu. Należy podkreślić różnice zachodzące między tymi dwoma procesami oraz potrzebę starannego przefermentowania gotowych sztuk.

W nauce o drożdżach doświadczenia mogą polegać np. na rozpoznawaniu starych i świeżych drożdży oraz badaniu ich siły pędnej.

Wielkie znaczenie posiada też dokładne poznanie różnych systemów pieców piekarskich i ich funkcji, jak również maszyn używanych najczęściej w piekarstwie oraz narzędzi potrzebnych do urządzenia warsztatu. Przy omawianiu należy porównać piece, maszyny i narzędzia różnych typów zwracając uwagę na celowość i oszczędność pracy maszynowej. Nawiazując do doświadczenia uczniów można kazać im ocenić wartość praktyczną poszczególnych maszyn i narzędzi.

Ponieważ byt warsztatu jest zależny od jego opłacalności, należy kłaść duży nacisk na sprawę nadpieku oraz różnice zachodzące w wypieku zależnie od objętości pieczywa.

W celu uwzględnienia korelacji z nauką rachunków wprowadza się przykładowo zagadnienia liczbowe na:

1) obliczanie przemiału zboża na różnoprocentową mąkę,
2) obliczanie oceny mąki według notowań giełdy zbożowej,
3) obliczanie zawartości tłuszczu w poszczególnych gatunkach masła,
4) obliczanie procentowe zawartości soli w różnych ilościach mąki,
5) obliczanie kosztów opalania pieców piekarskich różnych systemów,
6) obliczanie nadpieku i wypieku przy użyciu różnoprocentowej mąki.

**Pomoce naukowe i wycieczki.** Pożądane, aby szkoła posiadała następujące eksponaty: okazy różnych zbóż, zdrowych i dotkniętych zarazami; szkodniki zbóż; gatunki mąki; próbki mączki kartoflanej, zbożowej, ryżowej; mąki dobrej i nadpsutej; mleka kondensowanego i w proszku, sterylizowanego i pasteryzowanego; soli kamiennej, bydlęcej i kuchennej; różnych gatunków cukru; różnych korzeni i olejków.

Okazy nie dające się przechowywać, jak: mleko — pełne i rozwodnione, jaja — świeże i stare, drożdże (świeże i stare), proszki do pieczenia, próbki chleba i bułek, chleba wadliwego i dotkniętego chorobami, należy każdorazowo sprowadzać na odnośne lekcje. (Niektóre eksponaty można uzyskać w czasie zwiedzania mleczarni, cukrowni, fabryk drożdży itp.).

Zbiory należy uzupełniać ilustracjami z pism fachowych, katalogów i cenników, rysunkami pieców piekarskich, fotografiami obrazującymi np. wydobywanie soli, fotografiami warsztatów piekarskich zmechanizowanych i fabryk chleba, planami ilustrującymi rozplanowanie budynku piekarskiego itp. Pożądane są również obrazy ilustrujące najczęstsze zachorzenia piekarzy.

Nader cennym środkiem do ułatwienia nauczania jest urządzenie choćby najskromniejszej pracowni doświadczalnej, wyposażonej w stół, palnik (ga-

zowy lub spirytusowy), mikroskop lub lupę, kilka probówek, kilka szklanek, wiadro do wody, bibułę, jodynę, laktometr, lampę do prześwietlania jaj. Pożądany piecyk do próbnych wypieków chleba.

## XII. GRUPA SPOŻYWCZA RZEŹNICZO-WĘDLINIARSKA

### Wiadomości zawodowe.

Przy nauczaniu zwrócić należy szczególnie baczną uwagę na zapoznanie młodzieży z oznakami zdrowia oraz tuczności, na ubój z konieczności i rozbieranie zwierząt rzeźnych. W dziale o konserwacji mięsa omówić szerzej skutki konserwacji środkami chemicznymi, a to ze względu na niebezpieczeństwo dla zdrowia spożywców w wypadku, gdy środki są niewłaściwie zastosowane.

Pożądane jest zwiedzenie targowiska (demonstrowanie „chwytów rzeźniczych"), rzeźni (budowa zwierzęcia) i jatek (rozbiór zwierząt rzeźnych). Jeżeli są na miejscu lub w pobliżu peklownie, wędzarnie, suszarnie, chłodnie, zamrażalnie, fabryki konserw, dobrze urządzone — to zaleca się zwiedzanie ich z młodzieżą.

Należy przy każdej okazji wskazywać uczniom maszyny, narzędzia i urządzenia z zakresu ich zawodu, a zasady ich działania omówić na lekcjach przy przerabianiu maszynoznawstwa, zwracając jednocześnie uwagę na organizowanie pracy.

Do bezpośredniego obserwowania przez młodzież objawów i zmian chorobowych u zwierząt jest bardzo pożądane demonstrowanie przy okazji lub na specjalnie zorganizowanej wycieczce — zwierząt chorych lub — o ile to możliwe — zaprowadzenie młodzieży do odpowiednich muzeów z preparatami anatomicznymi zwierząt. W razie niemożności zorganizowania takiej wycieczki należałoby pokazać dobre rysunki i fotografie.

## XIII. GRUPA HANDLOWA.

### Wiadomości zawodowe.

Program jest opracowany dla grupy handlowej odbywającej oddzielnie naukę w klasie drugiej (cykl I) i trzeciej (cykl II). Materiał podany w cyklu I stanowi do pewnego stopnia przygotowanie do cyklu II, jest jednak rzeczą możliwą wykonanie materiału zawartego w cyklu II bez oparcia o cykl I, a to ze względu na zasób wiadomości, które młodzież zdobyła już w czasie pracy w przedsiębiorstwach.

Materiał może być w dość szerokich granicach zwężany lub rozszerzany przez nauczyciela, można bowiem wykonywać mniej lub więcej obliczeń, pisać mniej lub więcej listów, księgować mniej lub więcej transakcji, wreszcie każde z zagadnień omawiać szerzej lub węzej — w zależności od potrzeb

uczniów. W szkołach, w których warunki lokalne pozwolą na pięć godzin nauki tygodniowo w osobnej grupie handlowości, może być stosowany niniejszy program przy dokładniejszym i głębszym potraktowaniu zagadnień i ćwiczeń w zakresie prac biurowych.

W szkołach mających w programie po trzy godziny w klasie drugiej, przy nauczaniu prowadzonym oddzielnie, pominięcie lub zwężenie pewnych zagadnień będzie zależało od poziomu umysłowego klasy, od zasobu wiadomości zawodowych uczniów oraz należytej organizacji pracy. Nauczyciel powinien sobie z góry przygotować na cały rok tematy prac rachunkowo-korespondencyjno-księgowych (cykl II), ażeby mógł nauczanie przeprowadzić planowo i w wyznaczonym czasie.

W razie potrzeby nauczania jednocześnie grup młodzieży klas II i III w jednej sali szkolnej — program tych klas może być przerabiany w porządku dowolnym, cyklami, możliwe jest jednak i równoczesne przerabianie z klasą drugą cyklu I, a z klasą trzecią cyklu II pod warunkiem, że uczący odpowiednio zorganizuje przede wszystkim pracę klasy trzeciej (głównie prace kantorowe).

Z grupą młodzieży przyjętej od razu do klasy trzeciej przerabiać należy cykl II.

Materiał klasy drugiej (cykl I) nadaje się do przerabiania metodą dyskusyjną, uzupełnianą wykładem nauczyciela. Duży nacisk należy położyć na demonstrowaniu młodzieży odpowiednich pomocy naukowych (fotografie przedsiębiorstw wzorowych, wykresy organizacyjne, dokumenty, środki reklamowe itd.) co podniesie jej zainteresowanie oraz zaznajomi poglądowo z prawidłowymi sposobami prowadzenia przedsiębiorstw.

W klasie trzeciej (cykl II) ze względu na prace kantorowe należy położyć nacisk na posiadanie przez młodzież i utrzymywanie w odpowiednim stanie arkuszy i formularzy do korespondencji i obliczeń, ksiąg i tematów. Jest pożądane, aby szkoła dostarczyła młodzieży tematów drukowanych lub powielonych w celu uniknięcia zbędnego dyktowania transakcji do księgowania. Prowadzenie tych prac powinno być możliwie zbliżone do potrzeb praktyki.

## Szkoły dokształcające zawodowe specjalne

Ogromna różnorodność zawodów, ich wielostronne rozgałęzienie oraz liczne sposoby wykonywania pracy rzemieślniczej czynią zagadnienie dokształcania zawodowego bardzo skomplikowanym i trudnym.

Podział szkół dokształcających zawodowych na ogólnozawodowe i specjalne ma znaczenie raczej organizacyjne — natomiast pod względem programowym nie daje całokształtu podziału tych szkół; materiał programowy i sposoby ujęcia samego nauczania muszą podlegać daleko posuniętemu

zróżniczkowaniu, gdyż tego domaga się współczesne życie gospodarcze. Inne są wymagania stawiane rzemieślnikom pracującym w niewielkich przedsiębiorstwach — a inne w wielkim przemyśle. Stąd wynika potrzeba dostosowywania programów dokształcania również i do warunków pracy kwalifikowanego robotnika wielkoprzemysłowego. Co więcej — samo dokształcanie inaczej przedstawia się tam, gdzie szkole mogą być dane do dyspozycji warsztaty i pracownie technologiczne, urządzone specjalnie do przeprowadzania w nich ćwiczeń z młodzieżą rzemieślniczą, a inaczej tam, gdzie te ćwiczenia odbywać się mogą tylko przygodnie, w warunkach nie sprzyjających nauczaniu według zasad dydaktycznych, albo tam, gdzie szkoła nie ma możności przeprowadzenia jakichkolwiek ćwiczeń warsztatowych. Obok tego występują zagadnienia zasadnicze z punktu widzenia programowego odnoszące się do różnej dla tych samych szkół liczby godzin tygodniowego nauczania (np. w szkołach dokształcających zawodowych dla handlowców o 10 i 12 godzinnym planie tygodniowym).

Założenia programowe szkół dokształcających zawodowych specjalnych idą w dwu kierunkach: jedno dotyczy szkół, w których uczy się młodzież rzemieślnicza jednego lub kilku pokrewnych zawodów, drugie — ma na uwadze młodzież pracującą w jednym określonym zawodzie lub pełniącą ściśle wyznaczone funkcje np. w fabrykach.

Opracowane dotychczas programy dla metalowców, elektryków, dla przemysłu drzewnego, zawodów krawiecko-bieliźniarskich i handlowców — są zapoczątkowaniem szeregu programów, które stopniowo będą zaspokajały potrzeby różnych grup zawodów przeważnie rzemiosłowych. W roku bieżącym będą opracowane programy dla zawodów usługowych, obuwniczych, odzieżowych, spożywczych, budowlanych, graficznych, ogrodniczych i galanteryjno-zdobniczych. Już z samych nazw, dość ogólnie ujmowanych, wynika, że programy będą miały na uwadze nie jeden zawód, a pewną ich grupę zbliżoną do siebie przeważnie wspólnym rodzajem głównego tworzywa (np. zawody obuwnicze — skóra), przeznaczeniem wyprodukowanych wyrobów (jak np. zawodów spożywczych) lub charakterem pracy (zawody budowlane — sezonowe).

Niezależnie od tego opracowywane są równolegle programy szkół dla młodzieży zatrudnionej w przemyśle (np. drzewnym), jak również dla specjalnych szkół tzw. fabrycznych oraz różnorodnych kursów dokształcających już nie dla uczniów, lecz dla kwalifikowanych pracowników przemysłowych.

Programy wymienione w pierwszej kolejności (zawody pokrewne) uwzględniają potrzeby młodzieży rzemieślniczej nie jednego jakiegokolwiek zawodu, lecz grupy zawodów zbliżonych.

Przyjmuje się w nich za podstawę jedno główne rzemiosło (np. w grupie metalowej — ślusarstwo) i dla tego zawodu uwzględnia się wiadomości

w jak najszerszym zakresie; dla innych (np. w tym wypadku kowali, tokarzy, blacharzy itp.) podaje się tylko najważniejsze rzeczy związane z ich zawodem. Siłą rzeczy programy te muszą być dość obszerne i elastyczne Pozostawia się pewną swobodę nauczycielowi w kolejności zagadnień przerabianego materiału, jego dozowaniu i nawet w ewentualnym pomijaniu niektórych zagadnień na rzecz innych, szczególnie ważnych dla danego zespołu uczniów.

W programach szkół dla jednego tylko zawodu już nie ma tej elastyczności i swobody przy realizowaniu, gdyż funkcje pracownika są ściśle sprecyzowane. Weźmy dla przykładu program szkoły dokształcającej dla „metalowców" i dla „hutników"; widzimy, że znacznie rozleglejszy i różnorodniejszy materiał nauczania objęty jest w technologii z materiałoznawstwem w programie pierwszym niż drugim. Przyczyn tego nie trzeba uzasadniać. Również dotyczy to i organizacji warsztatu, która w szkole hutniczej ma zupełnie inny charakter niż w ogólno-metalowej, choć i tu, i tam program odnosi się do szkół dla pracowników metalowych. Zbytecznie rozwodzić się, że najwięcej zwarty i zmierzający bezpośrednio do celu może być program dla dokształcania młodzieży jednego jakiegokolwiek zawodu. Jednak jak nie do pomyślenia jest w obecnych warunkach wyeliminowanie z problemu dokształcania zawodowego szkół ogólnozawodowych — niemożliwe jest również ograniczenie dokształcania specjalnego tylko do szkół zorganizowanych dla uczniów jednej jakiejkolwiek specjalności.

Programy szkół dokształcających fabrycznych są opracowywane przez siły techniczne, pracujące w fabrykach. Ministerstwo tylko nadaje im właściwą formę, uzgadnia z obowiązującymi zarządzeniami, uzupełnia wiadomościami ogólnymi i akceptuje. Natomiast programy dla szkół skupiających młodzież zawodów pokrewnych są całkowicie opracowywane w Ministerstwie W. R. i O. P. przy współudziale fachowców zainteresowanych we wszystkich tych specjalnościach, które objęte są programem nauczania.

Pierwsze z omawianych programów (np. dla metalowców), jak to wynika z założeń wstępnych, mają na uwadze głównie uczniów pracujących w warsztatach rzemieślniczych i zadaniem ich jest dać wiadomości potrzebne w pierwszym rzędzie samodzielnie pracującym przyszłym rzemieślnikom na terenie małego lub średniego warsztatu pracy.

Drugie (np. dla hutników) służą tylko do kształcenia kwalifikowanych robotników, pracujących w ściśle określonym kierunku wytwórczości fabrycznej. Potrzeba szkół tego drugiego rodzaju (fabrycznych) jest coraz większa, szczególnie w przemyśle metalowym. W tej chwili są w opracowaniu programy nauczania zawodowego dla odlewników, obróbkarzy, ślusarzy samochodowych i lotniczych, ślusarzy mechaników oraz dla uczniów pracujących w przemyśle drzewnym (fabrycznym).

Wytyczne do tych programów i plany godzin zostały opracowane przy

współudziale Stowarzyszenia Inżynierów Mechaników Polskich (S. I. M. P.) oraz Sekcji Szkolnictwa Zawodowego Wydziału Oświaty i Kultury Zarządu Miejskiego m. stołecznego Warszawy. Jest to oczywiście dopiero zapoczątkowanie tej ogromnej pracy, jaka jeszcze rozwinie się w tym kierunku w miarę rozwijania się różnorodnych gałęzi przemysłu nie tylko metalowego, ale elektrycznego, chemicznego, ceramicznego itd.

Podbudową, na której opierają się programy szkół dokształcających zawodowych specjalnych, jest przeważnie II szczebel programowy szkoły powszechnej.

Są jednak przewidziane szkoły specjalne o programach zbudowanych na I szczeblu. Które rodzaje szkół specjalnych mogą mieć programy oparte o I szczebel — jeszcze nie jest to sprecyzowane, sprawa ta bowiem wyłoni się dopiero w czasie omawiania z zawodowcami materiału programowego. Będą to prawdopodobnie przede wszystkim te zawody, w których nie jest wymagana znajomość rysunku zawodowego.

Biorąc pod uwagę programy szkół metalowych, drzewnych i elektrycznych (oparte na drugim szczeblu), należy zwrócić uwagę na podział wszystkich przedmiotów według porządku: A — zawodowe, B — pomocnicze, ściśle związane z zawodem, i C — pomocnicze bezpośrednio nie związane z zawodem. W dwu pierwszych szkołach (metalowej i drzewnej) przedmioty kat. A obejmowały:

1. Technologię z materiałoznawstwem (wraz z niezbędnymi wiadomościami z chemii).
2. Organizację warsztatów rzemieślniczych lub przedsiębiorstw.
3. Maszynoznawstwo z fizyką.
4. Rysunki zawodowe z geometrią.

W szkole dla elektryków przedmioty tej kategorii są następujące:

1. Fizyka z materiałoznawstwem.
2. Materiałoznawstwo.
3. Elektrotechnika ogólna z ćwiczeniami.
4. Urządzenia elektryczne.
5. Tele- i radiotechnika.
6. Rysunki zawodowe z geometrią.
7. Organizacja warsztatu elektrycznego.

Dążeniem jest nieróżniczkowanie tych przedmiotów, jak to ma miejsce w szkołach typu zasadniczego, głównie z uwagi na małą liczbę godzin. Już samo komasowanie różnorodnych przedmiotów w jeden wskazuje na zasadnicze założenia programowe, że w tych szkołach nie należy teoretyzować, a operować konkretnymi pojęciami, zrozumiałymi i dostępnymi dla umysłów młodzieży, oraz podawać tylko te wiadomości i w takim zakresie, jakie są im potrzebne na poziomie rzemieślnika-wykonawcy.

W szkołach mających do swej dyspozycji urządzenia warsztatowe, pra-

cownie, laboratoria itd., jest pożądane przerabianie częściowe materiału programowego z grupy przedmiotów A — w warsztacie czy pracowni technologicznej. Nie wymienia się, które zagadnienia winny być przerabiane z młodzieżą praktycznie, gdyż jest to zależne od tego, czym dana szkoła może rozporządzać w zakresie urządzeń warsztatowych, narzędzi, maszyn i innych pomocy naukowych. Jednak im więcej materiału nauczyciel przerobi w dobrze urządzonym warsztacie, im więcej ćwiczeń przerobi sama młodzież, tym lepiej dla nauczania zawodowego. W szkole dla elektryków podaje się rodzaj takich ćwiczeń w elektrotechnice ogólnej.

Materiał nauczania przedmiotów grupy B jest w zasadzie dla wszystkich szkół specjalnych jednakowy, tylko dobór przykładów i zadań winien uwzględniać ten czy inny kierunek zawodowy uczącej się młodzieży. W niektórych rodzajach szkół o charakterze specjalnym uwzględniono dodatkowo potrzebę wprowadzenia do rachunków — elementarnych pojęć o funkcjach trygonometrycznych.

Które działy rachunków rozwinąć szerzej, pozostawia się to szkołom i wykładowcom, którzy muszą uwzględnić potrzeby przedmiotów zawodowych oraz poziom młodzieży.

W wiadomościach o Polsce współczesnej pierwszą część materiału, dotyczącą zagadnień gospodarczych, należy przerobić pod kątem potrzeb zawodowych młodzieży, tj. głębiej i szerzej ujmować zagadnienia szczególnie dla uczących się ważne ze względu na zawód i warunki oraz potrzeby regionalne.

W nauce higieny należy również uwzględniać zatrudnienie obecne i przyszłe uczniów.

Przedmioty nie związane z zawodem mają również dla wszystkich szkół dokształcających zawodowych o programie opartym na II szczeblu programowym ten sam cel i zakres oraz identyczny materiał nauczania. Nie wiąże się tych przedmiotów z zawodem, gdyż zadaniem ich jest podnoszenie kultury młodzieży. Należy tylko w doborze tematów i ćwiczeń brać pod uwagę względy regionalne i ogólny poziom młodzieży.

W szkołach z klasami o zawodach mieszanych mogą powstawać odrębne klasy czy oddziały zawodowe, w których nauczanie odbywa się podług programu dla szkół specjalnych. Oddzielne nauczanie w takich klasach musi jednak rozpoczynać się już od klasy pierwszej.

Przy szkole specjalnej możliwe jest wprowadzenie klasy wstępnej, której zadaniem byłoby przygotowanie młodzieży do nauki w klasie I, oraz wyrównanie poziomu uczniów wstępujących, którzy nie mają jednakowego przygotowania ze szkół powszechnych.

Program klasy wstępnej jest oczywiście programem szkoły powszechnej, a zakres zależy od poziomu młodzieży. Zadaniem klasy wstępnej jest przy-

gotowanie uczniów w zakresie wymagań II szczebla, a szczególnie z języka polskiego, rachunków i geografii.

W niektórych szkołach specjalnych, w których zawód wymaga w szerszym zakresie teoretycznych wiadomości, przewidziane jest tworzenie klas czwartych. Dotychczas nie zostały sprecyzowane takie zawody, dla których wymagane są klasy czwarte.

Wiadomości z O. P. L. — jak w innych szkołach — i tu zostały wplecione do poszczególnych przedmiotów. Należy przy realizowaniu programów w szkołach czy klasach specjalnych mieć na uwadze zarządzenie Ministra W. R. i O. P. z dnia 16.VIII.1938 r. nr III PU — 4857/38.

Należy przy organizowaniu nauczania w szkołach specjalnych dążyć do tego, aby nauczanie przedmiotów zawodowych powierzać jak najmniejszej liczbie nauczycieli, gdyż wtedy są lepsze warunki do korelowania nauki. Szereg zagadnień z technologii można związać z zagadnieniami objętymi organizacją warsztatów czy rysunkiem zawodowym i odwrotnie. Przedmioty te skupione w jednym ręku mogą być nauczane w warunkach o wiele bardziej sprzyjających przyswajaniu ich sobie przez młodzież niż, gdy są rozdzielone.

Pomoce naukowe winny być wykorzystywane w szerokim zakresie, ale tylko te, które odpowiadają wymaganiom współczesnym i są wartościowe pod względem dydaktycznym.

Przy realizowaniu nauczania każdego przedmiotu należy zwrócić uwagę na cele nauczania, które są wymienione na początku. W celach tych wysuwa się momenty wychowawcze, które winny być należycie uwzględnione w nauczaniu. Szczególnie należy położyć nacisk na realizowanie zadań wychowawczych, ujętych we wstępie do programu w punktach a), b), c), d) i e). Osiąganie zadań, podanych w tych punktach winno być wynikiem stałego oddziaływania ze strony wszystkich nauczycieli bez względu na to, jaki charakter ma szkoła. O dobrze wychowanego rzemieślnika, kupca i robotnika domaga się przemysł i handel polski w równym stopniu, jak o dobrze wyszkolonego w swym zawodzie fachowca. Toteż wszystkie przedmioty, jakich młodzież uczy się w tej szkole, mają za zadanie — obok podania uczniom pewnej sumy potrzebnych im wiadomości — wyrobienie wprawy w tych czy innych czynnościach oraz w umiejętnym wnioskowaniu, rozumowaniu i mówieniu, a więc rozległe i ważne dla tej kategorii pracowników cele wychowawcze, które winny być realizowane harmonijnie wraz z nauczaniem przez cały czas pobytu ucznia w szkole.

# Znajomość psychiki młodzieży podstawą realizacji programu szkoły dokształcającej

Każdy program szkolny winien być przemyślany w ten sposób, ażeby umożliwił realizację zamierzonych celów w danej gałęzi szkolnictwa. Celem szkoły dokształcającej zawodowej jest między innymi podniesienie poziomu kulturalnego młodzieży rzemieślniczej i przemysłowej.

Nauczyciel i wychowawca, który chce tych młodocianych wprowadzić do świata dóbr kulturalnych, musi oprzeć swoją pracę na znajomości psychiki młodzieży. Szkoła dokształcająca zawodowa obejmuje jeden z najburzliwszych okresów życia psychicznego — okres dojrzewania od 14—18 lat. Nie możemy tutaj przedstawić wszystkich zmian, zachodzących w tym okresie życia, nie zajmiemy się też rozgraniczaniem poszczególnych etapów — faz dojrzewania — ponieważ różne procesy rozwojowe, zależnie od warunków zewnętrznych i wewnętrznych, mogą się zaczynać wcześniej lub później i trwać dłużej lub krócej. Natomiast zwrócimy uwagę na niektóre charakterystyczne zjawiska psychiczne tego okresu, które, jak się wydaje, powinny być specjalnie uwzględnione przy układaniu i realizowaniu programu szkolnictwa dokształcającego zawodowego.

Dojrzewanie płciowe stoi na pierwszym planie w tym okresie życia. Świat nieznanych dotąd zjawisk fizycznych i psychicznych opanowuje duszę dziecka i oddziaływa w specjalny sposób na wszystkie dziedziny jego psychiki. Przewrót duchowy nie ogranicza się jednak tylko do sfery płciowej. Największy i najbardziej widoczny przełom zaznacza się w dziedzinie woli i uczuć. Znane są objawy przekory w tym czasie. Nadmiar budzącej się energii łatwo może doprowadzić do konfliktów z otoczeniem. Młodzież w tym wieku bywa często krnąbrna wobec rodziców, nieposłuszna wobec nauczyciela i wychowawcy, a idąc dalej w tym kierunku nastawia się negatywnie względem całego społeczeństwa. Spotykamy nieraz u młodych upór i bunt, który właściwie nie posiada innego podłoża poza samą chęcią walki z rzeczywistym czy urojonym przeciwnikiem. Przejawy woli są uzależnione od napięcia i intensywności przeżyć uczuciowych. Wzmożona pobudliwość uczuciowa, towarzysząca dojrzewaniu płciowemu, bywa nieraz źródłem zaburzeń równowagi w psychice młodzieńczej. Wyrazem uczuć przepełniających młodego człowieka stają się jego marzenia, fantazjowanie. Nasilenie życia uczuciowego skłania młodych do fantazjowania, tj. do snucia nowych pomysłów na tle różnych przeżyć. Te nowe pomysły nie muszą się odznaczać oryginalnością. Skłonność do fantazjowania nie pociąga też zazwyczaj za sobą wartościowej twórczości. Utalentowane jednostki mogą oczywiście i w tym okresie życia tworzyć wartości kulturalne, ale wartość ich dzieł zależy tylko od uzdolnień indywidualnych.

Marzenia młodocianego kierują jego uczucie w pewne łożyska i dzięki temu wpływają dodatnio na dalszy rozwój psychiczny młodzieńca. Zienkowski [1]) uważa, że „fantazja młodzieńcza tworzy obrazy, które wchłaniają uczucia jak gąbka wodę".

Spranger [2]), mówiąc o fantazji młodzieńczej, zaznacza, „że młodzieniec przy pomocy fantazji wyobraża sobie różne przyszłe sytuacje życiowe, kształtuje siebie samego, oraz zdobywa wiedzę o tym, jaka droga w życiu będzie dla niego właściwa".

Jak powyżej zaznaczyliśmy, nasilenie życia uczuciowego dysponuje młodzież do fantazjowania; poza tym jednak działanie uczuć wyraża się również w treściach wytworów fantazji młodzieńczej Treść obrazów fantazji dotyczy przedmiotów dla młodzieży nieobojętnych, a oprócz tego przejawia się zwykle w marzeniach młodzieńczych uczucie zaciekawienia własną przyszłością.

Na te fakty zwracają uwagę wszyscy badacze wieku dojrzewania. Baley [3]) stwierdza, że śledząc rozwój fantazji u młodzieży poznaje się stopniową, zachodzącą z wiekiem, przemianę zainteresowań. Na początku okresu dojrzewania obracają się marzenia około własnej osoby, później interesują się młodzi przygodami, podróżami i techniką. Od dziedziny techniki przechodzi młodzieniec do zainteresowań natury społecznej. Ta ewolucja zainteresowań ma stanowić niejako symptom coraz dalszych etapów rozwoju psychicznego jednostki. Skłonność do snucia marzeń oraz znajomość zainteresowań ujawnionych przez młodzież może wychowawca wykorzystać dla nadania rozwojowi jednostki pożądanego kierunku. Dostarczenie materiału odpowiadającego zainteresowaniom ożywia umysłowość młodzieńczą i zgodnie ze słowami Sprangera wpływa dodatnio na ogólne kształtowanie poziomu umysłowego. Jednocześnie może ułatwić nauczycielowi świadome popieranie czynników rozwojowych pożądanych społecznie. Tak więc np. można za pomocą właściwych treści wywoływać przeżycie natury etycznej doznań płciowych.

Takie zabiegi wychowawcze stosuje się zwykle z powodzeniem wobec młodzieży szkół średnich. Czy jednak również łatwo uda się wpłynąć na młodzież, uczęszczającą do szkoły dokształcającej zawodowej? Trzeba sobie zdawać sprawę, że warunki życia uczniów szkoły dokształcającej są odmienne od warunków, w jakich żyją wychowankowie szkoły średniej Ci ostatni w okresie od lat 14 do 18 nie znają walki o byt, kształcą się w szkołach i mają czas na przyswajanie sobie wartości kulturalnych, dostarczanych im przez dalsze i bliższe środowisko. Młodzi ze szkoły dokształcającej stykają się z walką o byt bądź pracując zarobkowo, bądź jako bezrobotni.

---

1) Zienkowski „Psychologia dziecięctwa", tłum. P. Macewicz. Książ.-Atlas, 1931.

2) Spranger „Psychologie d. Jugendalters". Lipsk, 1924.

3) Baley „Psychologia wieku dojrzewania". Warszawa, Książnica-Atlas, 1931.

I współczesne warunki pracy młodocianych i bezrobocie wpływają raczej ujemnie na rozwój psychiczny, przy tym przeszkadzają przeważnie poznawaniu wartości kulturalnych. Również ujemnie, pod względem kulturalnym, wpływają na ogólny rozwój psychiczny młodzieży robotniczej te jej stosunki życiowe, które przedwcześnie budzą, a później stale podsycają zaciekawienie życiem płciowym. Najgorsze przejawy ulicy wielkomiejskiej, ciasnota mieszkań, obserwacja życia dorosłych, nie krępujących się obecnością dzieci — oto czynniki, które mogą działać specyficznie podniecająco na wyobraźnię dojrzewającego tłumiąc nawet porywy innej natury. Jednocześnie działająca pobudliwość uczuć i woli, właściwa temu wiekowi, grozi każdej chwili utratą równowagi wewnętrznej. Tym wszystkim, którzy pracują z naszą młodzieżą wielkomiejską znany jest na pewno typ tzw. „andrusa warszawskiego" obdarzonego taką bujnością i nieokiełznaniem temperamentu, że w każdą gromadę wnosi niechybnie i dezorganizację i zamęt. Jakże często ten sam andrus podczas wywiadu psychologicznego w cztery oczy okazuje się normalnym, inteligentnym chłopcem, który tylko nie może pohamować swoich porywów uczuciowych.

Trudno jest opanować tę młodzież, specjalnie wystawioną na działanie czynników uznanych współcześnie za szkodliwe dla rozwoju kulturalnego człowieka. Nauczyciel szkoły dokształcającej zawodowej chcąc osiągnąć jakiekolwiek wyniki, musi dokładnie wiedzieć, jakie czynniki zwalczać w swojej pracy wychowawczej, na czym się opierać, jeżeli się chce pomimo wszystkich trudności, wprowadzić wychowanka do świata kultury.

I temu nauczycielowi, podobnie jak jego koledze ze szkoły średniej, może przyjść z pomocą fantazja młodzieży, tj. jej skłonność do marzeń, do snucia swych pomysłów. Tylko z tego trzeba sobie zdawać sprawę, że łatwiej pobudzić do marzeń i rozentuzjazmować młodzież tzw. „burżuazyjną" — bardziej sentymentalną, — aniżeli „proletariacką, zahartowaną w niedostatku i w złych, trudnych warunkach życia. Jednakże i ci młodzi potrafią odczuć miłość i wiarę w bohaterów i w wielkie czyny, tylko muszą uznać i bohatera i czyn za godny podziwu. Nauczyciel, który umiejętnie dotrze do żywych, uznanych za dodatnie pod względem społecznym uczuć, łatwo skłoni ją do wyrażania tych uczuć w jakiejkolwiek bądź formie i wtedy będzie miał utorowaną drogę do zamierzonych oddziaływań na swoich wychowanków. Zawsze tylko musi pamiętać, żeby wysiłki umysłowe młodzieży wiązały się z treścią aktualną uczuciowo, inaczej praca szkolna stanie się daremnym trudem, zarówno dla nauczyciela, jak i dla ucznia.

Trudno jest rozstrzygnąć ze stanowiska teorii, z jakim materiałem podchodzić do uczniów, ażeby wywołać u nich dodatni oddźwięk uczuciowy. Różne bywają nastawienia zespołów uczniowskich — konkretnie poznać je można tylko na zasadzie realnych spostrzeżeń.

W każdym razie możemy stwierdzić na podstawie własnych badań, że i młodzież ze szkół dokształcających ujawnia te same zainteresowania, jak i młodzież, o której wspomina Baley. I ci młodzi interesują się podróżami, przygodami, techniką i oni wiążą swoje marzenia z myślą o własnej przyszłości. Najbardziej rozwinięci umysłowo wykazują również zainteresowania natury społecznej.

Dwojaka jest więc droga, na której nauczyciel może poznawać zainteresowania swoich wychowanków: 1) rozmowy bezpośrednie i 2) piśmienne wypowiedzi młodzieży. Umiejętnie prowadzona bezpośrednia rozmowa z uczniem daje dużo cennego materiału ,dotyczącego zarówno zainteresowań jak i warunków życia jednostki. Niestety jednak nie zawsze udaje się przeprowadzić takie rozmowy z każdym ze słuchaczy.

Natomiast wypowiedzi piśmienne można uzyskiwać od razu od całej klasy; a jeżeli przy tym zastosuje się metodę postępowania, pobudzającą fantazję młodzieży ,to nauczyciel uzyska od swojego zespołu wiele wskazówek, które mu pomogą do odpowiedniego rozłożenia materiału lekcyjnego. Wypracowania na tematy ujęte dowolnie stanowią często sposobność do szczerego wypowiedzenia się. Również taką metodą, zachęcających młodych do snucia nowych pomysłów i do szczerych wynurzeń, jest metoda stosowana przez psychologów niemieckich Laua i Dehna [4]) dla badań poglądów robotniczej młodzieży berlińskiej. Podawano młodzieży kilka wyrazów (3 lub 4) nie powiązanych pomiędzy sobą, z których należało układać krótkie opowiadania. Podawane wyrazy dotyczyły tych dziedzin życia młodzieży ,które badający chcieli poznać, więc np. bywały to wyrazy zaczerpnięte z życia rodzinnego, zawodowego, społecznego itp. Badani chętnie układali opowiadania, przy tym występowały na jaw ich życzenia i zainteresowania. Każdy z młodych uznawał za konieczne i jedynie możliwe tylko pewne związki pomiędzy danymi wyrazami. Właśnie wybór tych związków stanowił źródło wiadomości o psychice piszących.

Wszelkie wypowiedzi piśmienne i rozmowy bezpośrednie mają ułatwić nauczycielowi znalezienie punktu oparcia dla jego pracy. Dopiero bowiem uzyskawszy realny punkt oparcia w psychice swoich słuchaczów może nauczyciel i wychowawca wprowadzać ich do świata wartości kulturalnych. W każdym z przedmiotów szkolnych znajdą się takie wartości, które się dadzą wydobyć i powiązać z nastawieniem danego zespołu w klasie.

Zdobywszy punkt wyjścia dla swojej pracy nauczyciel i wychowawca może i w dalszym ciągu ułatwiać osiąganie pomyślnych wyników przez pobudzanie fantazji uczniów, co zwłaszcza da się zastosować z powodzeniem w dziedzinie przedmiotów humanistycznych.

---

[4]) Lau u. Dehn „Beiträge z Gedankenwelt der grossstädt. Arbeiterjugend". Berlin, 1920.

Wszystkie rozważania powyższe sprowadza się do następujących wytycznych:

1) podniesienie poziomu kulturalnego młodzieży szkół dokształcających zawodowych da się osiągnąć na podstawie znajomości psychiki danej młodzieży;
2) jedną z cech charakteryzujących psychikę młodych w tym okresie życia jest wzmożona fantazja, tj. skłonność do marzeń i snucia nowych pomysłów;
3) wytwory fantazji młodzieńczej mogą stanowić podstawę dla działalności oświatowo-wychowawczej; pobudzenie fantazji ułatwi uczniom przyswajanie dóbr kulturalnych.

Programy, szczególnie przedmiotów ogólnokształcących, które by uwzględniły podane wyżej wytyczne, muszą spełniać dwa następujące ogólne warunki: 1) materiał nauczania winien być tak wybrany, ażeby zawierał w sobie treści o istotnej wartości kulturalnej, 2) program nie może być zbyt rygorystyczny, musi być na tyle obszerny i giętki, ażeby nauczyciel i wychowawca mógł dostosować swoją pracę do właściwości danego środowiska, z którym ma do czynienia.

Kończąc te wywody podkreślimy, że i zastosowanie znajomości psychologii, i znajomości metod i techniki postępowania z uczniami zależą tylko od nauczyciela. Bardziej niż w jakiejkolwiek bądź szkole potrzebna jest wobec tych młodych „miłość dusz", o której mówi J. Wł. Dawid [5]: „Nauczyciel czuje za innych, chce za innych. Nie może pogodzić się z tym, że są ludzie nie wiedzący, ciemni, słabi, nie może żyć, nie odczuwając ich ciemnoty i słabości jako czegoś, co jego własne życie pomniejsza i poniża, nie może uspokoić się, dopóki dla podniesienia jego i udoskonalenia czegoś nie uczyni".

**Mgr Jadwiga Zawirska**

# S P R A W O Z D A N I A

## EGZAMIN POMOCNIKÓW KUPIECKICH W NIEMCZECH.

(Dokończenie).

### PRZEDMIOT EGZAMINÓW.

**Cel egzaminów.**

W celach egzaminów kupieckich widoczna jest znaczna zmiana. Pierwotnie egzamin traktowano jako środek stwierdzenia uzdolnienia do handlu, rychło jednak okazało się, że drogą egzaminu nie można stwierdzić, czy ktoś będzie dobrym kupcem. Cel egzaminu upatrywano następnie w stwierdzeniu na tej drodze zakresu wiadomości i umiejętności nabytych przez ucznia w czasie nauki mistrzowskiej, obecnie jednak nie w tym upa-

5) J. Wł. Dawid „O duszy nauczycielstwa".

truje się główną wartość egzaminu, aby uczeń wykazał zasób nabytych schematycznie wiadomości i umiejętności. Egzamin ma raczej wykazać, w jakim stopniu uczeń pojął istotę zawodu kupieckiego, w jakim stopniu poznał zadania i urządzenia przedsiębiorstw w swej branży oraz związek przedsiębiorstw z gospodarstwem ogólnym. Uczeń musi wykazać, że jest świadom swej odpowiedzialności wobec stanu kupieckiego, wobec narodu i ojczyzny oraz że posiada szczerą wolę wypełniania swych obowiązków w duchu narodowo-socjalistycznym. Na tym założeniu oparte egzaminy kupieckie stały się środkiem do pogłębienia przygotowania narodowego młodzieży kupieckiej oraz do podniesienia kupiectwa.

**Wytyczne egzaminacyjne, opisy zawodów i wytyczne szkolenia.**

Dla ujednolicenia a zarazem właściwego przeprowadzenia egzaminu zostały wydane wytyczne egzaminacyjne.

Wytyczne te mają na celu:

a) wskazanie egzaminującemu celu egzaminu i wyboru materiału egzaminacyjnego;

b) danie uczniowi wskazówek do przygotowania się do egzaminu;

c) danie pryncypałowi wytycznych szkolenia ucznia.

Wytyczne egzaminacyjne wydał w roku 1935 Związek Izb Przemysłowo-Handlowych wskazując, że powinny one stanowić dla wszystkich izb środek pomocniczy do celowego i wolnego od tarć przeprowadzania egzaminów. Wytyczne te stanowią też podstawę do ujednolicenia egzaminów pod względem wymagań, zakresu i treści egzaminu. Wytyczne te wreszcie pouczają pryncypałów i uczniów o celu egzaminów, o ich przebiegu i stawianych wymaganiach.

Oprócz tych wytycznych egzaminacyjnych do właściwej organizacji egzaminów przyczyniają się też opisy zawodów, wydane w formie broszur, oraz wytyczne szkolenia. Wytyczne takie opracowano już dla handlu detalicznego, dla bankowości i ubezpieczeń.

Przedmiotem egzaminu kupieckiego jest następujący zakres wiedzy i umiejętności:

1) wiadomości i umiejętności ogólnokupieckie, nazywane zazwyczaj nauką o handlu, nauką o gospodarce kupieckiej itp.;

2) specjalne wiadomości fachowe z zakresu branży ucznia, przede wszystkim zaś towaroznawstwo (w bankowości — środki pieniężne i kredytowe, w ubezpieczeniach — formy ubezpieczeń) oraz zasady i technika obrotu.

Egzamin jest piśmienny i ustny. Stenografii i pisania na maszynach wymaga się od uczniów kupieckich zatrudnionych w przemyśle, w bankowości, w ubezpieczeniach; w handlu hurtowym są te umiejętności traktowane jako pożądane, w handlu detalicznym nie obowiązują, jeżeli jednak uczeń zdaje te przedmioty, otrzymuje odpowiednią notę na świadectwie.

## SPOSÓB PRZEPROWADZANIA EGZAMINU.

**Organizacja systemu egzaminów.**

Przy każdej izbie przemysłowo-handlowej został utworzony urząd egzaminacyjny, którego przewodniczący kieruje całokształtem spraw egzaminacyjnych, posługując się w pracach wykonawczych personełem urzędu. Przewodniczącym urzędu jest kierownik przedsiębiorstwa; zastępcami są również kierownicy przedsiębiorstw. Do urzędu wchodzi również delegat Niemieckiego Frontu Pracy, delegat szkolnictwa zawodowego, urzędów pracy i Młodzieży Hitlerowskiej oraz delegaci pracowników.

Do przeprowadzenia egzaminów powołuje się komisje egzaminacyjne, organizowane dla poszczególnych branż; w razie potrzeby komisje te mogą być uzupełniane doraźnie ekspertami fachowymi w zakresie poszczególnych specjalności, jeżeli komisje nie mają w swoim składzie odpowiednich branżystów. Przy 83 izbach przemysłowo-handlowych, objętych poniższą statystyką, istniało w 1938 roku 4.700 komisji egzaminacyjnych, składających się z 17.000 egzaminatorów.

Normalny skład komisji egzaminacyjnej:

przewodniczący,
kierownik zakładu pracy — specjalista i pracownik — specjalista
nauczyciel szkoły zawodowej.

Opłata egzaminacyjna wynosi 5 marek. Członkowie urzędu egzaminacyjnego (prócz personelu biurowego) i komisji egzaminacyjnych pełnią swoje czynności bezpłatnie. Koszty aparatu pomocniczego pokrywa izba przemysłowo-handlowa.

Egzaminy przeprowadza się dwa razy do roku: w terminie jesiennym i wiosennym. Kładzie się nacisk na to, ażeby egzaminy te nie przypominały egzaminów szkolnych, dlatego ustne egzaminy odbywają się, o ile to możliwe, w sklepach, w magazynach, kantorach. Egzamin ma stanowić przyjacielską wymianę myśli między egzaminującymi a egzaminowanymi. Dla ożywienia tej rozmowy zaleca się rozpoczynanie jej przedstawieniem przez ucznia przebiegu jego szkolenia. Nadto przy egzaminie powinny być do dyspozycji pomoce naukowe, jak towary, dokumenty handlowe itd. Egzaminuje się wreszcie małe grupy uczniów równocześnie, dzięki czemu wymiana zdań ma bardziej swobodny charakter. Zadania piśmienne w poszczególnych działach daje się jednakże dla całego okręgu egzaminacyjnego, co pozwala na stawianie równomiernych wymagań. Izby wymieniają między sobą tematy, prowadzi się badania zmierzające do ulepszenia piśmiennej części egzaminów. Prace nad polepszeniem organizacji i techniki egzaminów prowadzi również gospodarczo-pedagogiczne seminarium Wyższej Szkoły Handlowej w Lipsku.

W zakresie polepszenia organizacji i techniki egzaminów nasuwają się na tle niemieckich doświadczeń i warunków takie postulaty:

a) Egzaminy piśmienne:
   1) jednakowe zadania dla możliwie dużych okręgów egzaminacyjnych;
   2) jednakowe zasady oceny prac.

b) Egzaminy ustne:
   1) instruowanie egzaminatorów przez urząd egzaminacyjny;
   2) wzajemne hospitowania egzaminów przez egzaminatorów różnych komisji, aby zaznajomić się z techniką pracy innych egzaminatorów;
   3) przykładowe przeprowadzanie egzaminów przez szczególnie doświadczonych egzaminatorów, aby dać wzór hospitującym ten egzamin egzaminatorom;
   4) obserwowanie przebiegu egzaminów przez urząd egzaminacyjny, wyznaczanie tych samych przewodniczących dla szeregu komisji.

Dla technicznego usprawnienia przebiegu egzaminów używa się odpowiednich formularzy: formularza zgłoszeniowego, personalnego, formularza dla oceny protokółu, blankietu świadectwa.

## WYNIKI EGZAMINÓW.

W r. 1938 złożyło egzamin z pomyślnym wynikiem 84,7% zdających, w r. 1937 — 83,9%, w r. 1936 — 79,9% i w r. 1935 — 82,4%.

Egzaminatorzy powszechnie narzekają na braki wykazywane przez egzaminowanych w języku niemieckim, w rachunkach, w geografii. Uczniowie kupieccy z przemysłu i z handlu hurtowego wykazują braki towaroznawcze, uczniowie z handlu detalicznego braki w zakresie wiadomości ogólnohandlowych. Świadczy to wszystko o tym, że osiągnięcie ideału wskazanego w opisach zawodu i wytycznych szkoleniowych jeszcze jest odległe.

## WYKORZYSTANIE DOŚWIADCZEŃ EGZAMINACYJNYCH.

Dąży się do odpowiedniego wykorzystania doświadczeń egzaminacyjnych, ażeby przede wszystkim podnieść poziom przygotowania zawodowego uczniów, a nadto, ażeby ulepszyć technikę egzaminacyjną. To wykorzystanie doświadczeń idzie w następującym kierunku:

1. Uczniowi, który nie złożył egzaminu, udziela się indywidualnej porady wskazując mu jego braki i sposób ich usunięcia. W stosownych przypadkach doradza się przedłużenie nauki praktycznej.

2. Informuje się pryncypała o brakach ucznia udzielając instrukcji co do ich usunięcia. W razie powtarzania się tych braków powoduje się zakaz dalszego trzymania uczniów przez danego pryncypała.

3. O powtarzających się brakach w wiadomościach uczniów egzaminowanych informuje się również odpowiednie szkoły zawodowe, szkoły powszechne oraz władze szkolne.

4. Komunikuje się urzędom pracy — biurom porad zawodowych —

które zakłady stale lub przejściowo nie są odpowiednie do szkolenia uczniów.

5. O brakach w zakresie światopoglądowym informuje się wreszcie Niemiecki Front Pracy i Młodzież Hitlerowską.

6. Wyniki egzaminów są traktowane jako sprawdzian realizacji wytycznych szkolenia.

**Dodatkowa nauka kupiecka i powtarzanie egzaminu.**

Uczniom, którzy padli przy egzaminie, doradza się przedłużenie nauki u kupca, nie dłużej jednak niż o 6 miesięcy, jeżeli to przedłużenie może wpłynąć na usunięcie braków w przygotowaniu. Dopuszczenie do powtórzenia egzaminu następuje zasadniczo po wykazaniu się odbyciem nauki uzupełniającej. Jeżeli taka nauka dochodzi do skutku, urząd egzaminacyjny dokłada starań, aby nauka ta była skuteczna. Między innymi urząd wzywa pryncypała i zaleca mu osobistą troskę o szkolenie ucznia, uczęszczanie przez ucznia na kursy dokształcające itp. Przy zgłoszeniu do egzaminu powtórnego żąda od pryncypała sprawozdania, w jaki sposób troszczył się o podniesienie poziomu przygotowania ucznia w czasie nauki uzupełniającej.

## WYTYCZNE PRZEPROWADZANIA EGZAMINÓW POMOCNIKÓW KUPIECKICH PRZEZ NIEMIECKIE IZBY PRZEMYSŁOWO-HANDLOWE.

**(Wytyczne opracowane przez Związek Izb Przemysłowo-Handlowych).**

I. Egzaminy pomocników kupieckich, przeprowadzane przez niemieckie izby przemysłowo-handlowe, mają na celu zapewnienie uczniom kupieckim wyczerpującego i gruntownego wykształcenia i pogłębienie poczucia odpowiedzialności zarówno uczniów jak i pryncypałów. Stosownie do tego egzaminy te mają stwierdzić:

czy uczniowie posiadają zasób wiadomości ogólnokupieckich i branżowych, których należy od nich wymagać po ukończeniu okresu nauki;

czy uczeń po ukończeniu nauki ma świadomość roli i zadań zawodu kupieckiego w ramach gospodarstwa społecznego;

czy uczniowie są świadomi obowiązków wobec stanu kupieckiego, narodu i ojczyzny, ciążących na rzetelnych kupcach.

Szczegółowe wymagania egzaminacyjne są zawarte w wytycznych szkoleniowych, wydanych przez organizacje zawodowe, które to wytyczne stanowią załącznik umowy o naukę zawodu.

Przy egzaminie należy mieć na uwadze, że pomocnik kupiecki musi być zdolny, gdy po odpowiednim okresie praktyki warunki mu na to pozwolą, do usamodzielnienia się w swej branży.

Egzamin przeprowadzany przez izbę przemysłowo-handlową nie stanowi powtórzenia egzaminu szkolnego. Punkt ciężkości tych egzaminów nie leży na schematycznym odpytywaniu teoretycznych wiadomości. Nie jest to

także egzamin dla specjalistów, nie mających wymaganego minimum wiedzy i umiejętności ogólnokupieckiej. Np. stenograf lub daktylograf, którzy tylko te umiejętności opanowali, nie są pomocnikami kupieckimi w rozumieniu egzaminów na pomocnika kupieckiego.

II. Do egzaminu dopuszcza się tego, kto ukończył naukę. Za zgodą pryncypała można do egzaminu dopuścić również ucznia, który dopiero ukończy naukę w ciągu 6 miesięcy po terminie egzaminu ustnego. Świadectwo złożenia egzaminu w tym ostatnim przypadku wydaje się jednak dopiero po ukończeniu nauki, chyba że pryncypał godzi się na przedterminowe skrócenie nauki.

III. Egzamin składa się z części piśmiennej i ustnej. Jeżeli egzamin piśmienny wypadnie zupełnie ujemnie, kandydat nie zostaje dopuszczony do egzaminu ustnego.

### 1. Egzamin piśmienny.

Egzamin piśmienny poprzedza egzamin ustny i odbywa się pod kontrolą. Trwa on 5 godzin. Składa się ten egzamin z zadania z zakresu wiedzy ogólnej, nauki o handlu lub nauki obywatelstwa, mogą też być dawane tematy specjalne w danej chwili aktualne. Oprócz zadania może być stosowane dyktando. Egzamin piśmienny obejmuje dalej wypracowania z rachunków kupieckich, księgowości i korespondencji kupieckiej.

Egzamin piśmienny może odbywać się jednocześnie dla wszystkich gałęzi handlowych; zadania powinny być dostosowane do tej gałęzi gospodarczej, w której uczeń był zatrudniony podczas nauki.

Przy ocenie prac piśmiennych zwraca się również uwagę na styl, gramatykę, pisownię, pismo ręczne, czystość i formę prac. W razie posługiwania się niedozwolonymi środkami, np. odpisywania, podpowiadania lub pomagania sobie w inny sposób przez uczniów w czasie egzaminu, winnych tych uchybień wyklucza się od dalszego udziału w egzaminie. O tym poucza się uczniów przed rozpoczęciem egzaminu.

### 2. Egzamin ustny.

Podczas ustnego egzaminu egzaminuje się uczniów wspólnie w grupach po 4—7 osób składających się z uczniów tego samego zawodu lub branży. Czas trwania egzaminu należy ustalić, ażeby na jednego ucznia wypadło po 20 do 30 minut czasu.

Komisja egzaminacyjna powinna naprzód dać uczniom możność poprawienia ewentualnych niezadowalających wyników prac piśmiennych.

Egzamin odbywa się w formie naturalnej i swobodnej rozmowy. Uczniów z handlu detalicznego należy, o ile możności, egzaminować w lokalach sprzedażowych danej branży. Powinni także wykonać praktyczne ćwiczenia sprzedaży, co da im sposobność wykazania znajomości towarów, obsługi

klientów, a zwłaszcza przytomności umysłu, form postępowania w stosunkach kupieckich, znajomości zasad reklamy itp.

W czasie egzaminu ustnego nie ma wyraźnego podziału na przedmioty. Jest też wskazane, ażeby pytania teoretyczne z różnych dziedzin łączyć ze stosownymi zagadnieniami praktycznymi, jeżeli ułatwi to wyrobienie sobie poglądu na stan przygotowania ucznia.

Tajemnic zakładów pracy należy przestrzegać.

Po egzaminie komisja egzaminacyjna ustala wynik. Przy ocenie — stostosownie do zadań egzaminu pomocników kupieckich — uwzględnia się całokształt wyników egzaminacyjnych i ogólne wrażenie, jakie zrobił uczeń tak przy egzaminie piśmiennym, jak i ustnym. W razie wątpliwości wyżej ocenia się wiadomości praktyczne niż teoretyczne. Ażeby mieć pełne podstawy do oceny, komisja egzaminacyjna może egzaminować ucznia oddzielnie lub powtórzyć egzamin.

Izba przemysłowo-handlowa (urząd egzaminacyjny) wystawia świadectwo egzaminu zawierające stwierdzenie, z jakiej dziedziny gospodarczej i z jakiej branży złożył uczeń egzamin na pomocnika kupieckiego. Zaznaczenie wyników wyróżniających się w szczególny sposób ponad poziom przeciętny zależne jest od uznania komisji egzaminacyjnej. **Antoni Tatoń**

# PRZEGLĄD WYDAWNICTW

**Fr. Schröder.** DRUK KSIĄŻEK I CZASOPISM. Przeł. i opr. Z. Gottowt. Poznań 1938. Str. 294.

W literaturze naszej nie ma książki, która by obejmowała całokształt zagadnień związanych z pracą wydawniczą, toteż dzieło, przyswojone przez tłumacza i wydawcę zarazem — kierownika Drukarni Dziennika Poznańskiego — z niemieckiego, zasługuje na zainteresowanie i uznanie ludzi, pracujących w wielu związanych ze sobą zawodach: dziennikarskim, drukarskim, introligatorskim i pokrewnych. Znajdą tam oni — opracowane rzeczowo i jasno — następujące tematy: skład, druk i korektę, klisze drukarskie, litografie i druk offsetowy, prace introligatorskie, gatunki papieru, szata graficzna książki, opracowywanie rękopisów, zlecenia wykonania, druk czasopism i tzw. druki akcydensowe, obliczanie kosztów i inne zagadnienia dodatkowe.

Książka zawiera 96 ilustracji w tekście, podających zdjęcia i schematy maszyn, wzory czcionek, różne rodzaje siatek itp., oraz 15 kolorowych tablic z reprodukcjami wykonanymi rozmaitą techniką.

Język przekładu dobry i jasny (przy czym tłumacz stara się podać wszędzie, o ile to możliwe, terminologię polską), bogata treść, obfite ilustracje oraz bardzo staranne wydanie czynią z „Druku książek i czasopism" zarówno cenną pomoc dla nauczycieli szkół dokształcających zawodowych, jak dobry podręcznik dla uczniów. Wydawca miał przede wszystkim na myśli — jak stwierdza autor słowa wstępnego — przyszłych pracowników grafiki użytkowej, uczniów projektowanych gimnazjów graficznych. Pragnieniem jego jest, aby „drukarz polski był w całym tego słowa znaczeniu inteligentem o bogatym zasobie wiedzy ogólnej i zawodowej". Dalej jednak daje wyraz słusznemu przekonaniu, że jego książka będzie nie tylko pod-

ręcznikiem, że wiele z niej skorzysta każdy pracownik i kierownik przedsiębiorstwa graficznego oraz wydawca. Dodajmy: poznać ją także powinni pisarze, redaktorzy, artyści-graficy i kierownicy administracji czasopism.

**B. Olszewicz.** OBRAZ POLSKI DZISIEJSZEJ. Fakty, cyfry, tablice. Warszawa, M. Arct, 1938. Str. 255.

W każdej szkole: powszechnej, średniej, zawodowej, wyższej — wszędzie tam, gdzie omawia się zagadnienia z tzw. nauki o Polsce współczesnej — ta książka okaże się bardzo ciekawa i pożyteczna zarówno dla ucznia jak dla nauczyciela. Daje ona bowiem bardzo starannie i szczegółowo opracowany obraz Polski geograficzno-polityczny i statystyczny, oparty na najnowszych, najlepszych źródłach, które autor wymienia we wstępie.

Są tu omówione kolejno: I. Kraj. II. Ludność. III. Administracja. IV. Gospodarka. Każdy z tych działów jest bogato ilustrowany mapkami i wykresami, a ponadto zawiera wiele tablic i zestawień statystycznych. Najwięcej miejsca poświęcił autor sprawom gospodarczym, wśród których znajdujemy: rolnictwo, bogactwa kopalne, przemysł, handel zagraniczny i wewnętrzny, rzemiosło, spółdzielczość, komunikację wodną, lądową i powietrzną, wreszcie skarbowość.

Bardzo jest ciekawy wstęp, w którym autor kreśli zarys historyczny rozwoju geografii ziem polskich, ich znajomości u pisarzy obcych i polskich począwszy od czasów starożytnych, a potem wymienia nazwy Polski w językach obcych.

Szczególnie aktualne i bardzo ważne dla zrozumienia zagadnień dziś najbardziej dyskutowanych na forum międzynarodowym i zrozumienia naszego w nich udziału są dane dotyczące stosunków narodowościowych i wyznaniowych w Polsce oraz Polonii zagranicznej, gospodarczej struktury kraju, żeglugi morskiej i portów.

Skorowidz rzeczowy na końcu książki ułatwia szybką orientację w tym bogactwie informacyj, dzięki któremu „obraz Polski dzisiejszej" w pełni zasługuje na to, ażeby się stać podręczną encyklopedią w każdej bibliotece szkolnej czy prywatnej. **H. H.**

# K R O N I K A

## JAK RZEMIEŚLNICY W INOWROCŁAWIU TROSZCZĄ SIĘ O DOBRE WYKSZTAŁCENIE MŁODZIEŻY RZEMIEŚLNICZEJ.

W grudniu 1933 r., tj. w czasach, kiedy szkolnictwo dokształcające zawodowe w Polsce nie posiadało polskich norm prawnych ani własnych budynków szkolnych (choć i dziś jeszcze ich nie posiada), własnych nauczycieli, ustalonych programów podręczników i pomocy naukowych, w Inowrocławiu powstaje z inicjatywy ówczesnego kierownika publ. szkoły dokształcającej zawodowej nr 1 p. J. Kusińskiego i przy poparciu przedstawicieli miejscowego rzemiosła Koło Opiekuńcze Mistrzów przy Szkole Dokształcającej Zawodowej nr 1. Zadaniem Koła było troszczyć się o wychowanie uczniów rzemieślniczych na dobrych rzemieślników, dobrych Polaków i dzielnych obywateli Państwa oraz otoczyć ich należytą opieką, dostarczać środków finansowych na pomoce naukowe, zachęcać do sumiennej pracy w szkole i do pogłębiania teoretycznych wiadomości, związanych z nauką rzemiosła. Pierwszym prezesem Koła Mistrzów był p. radca Fr. Benedykciński, mistrz rzeźnicko-wędliniarski, który pełnił obowiązki prezesa do dnia 23 kwietnia 1936 r. Statut opracował kier. szkoły p. Kusiński.

Należyta współpraca Koła ze szkołą rozwinęła się dopiero w czasie pełnienia swych funkcji przez drugi Zarząd Koła pod przew. p. K. Lewandowskiego. Odbywają się częste konferencje i zebrania. Zainteresowanie potrzebami i życiem szkoły

stale wzrasta, a omawianie ich przenosi nowy Zarząd na zebrania cechowe i na ogólne zebrania całego Rzemiosła.

Wprowadza się zwyczaj uroczystego rozpoczynania i kończenia roku szkolnego w szkole dokształcającej; przychodzili wówczas wszyscy starsi cechów miejscowych, przedstawiciel komendy P. W. i W. F. oraz grono nauczycielskie i uczniowie całej szkoły. Na uroczystościach tych wygłaszano przemówienia, rozdawano nagrody uczniom za wzorowe zachowanie się w szkole i poza szkołą, za regularne uczęszczanie do szkoły oraz za dobre postępy w nauce. Liczba członków wzrosła w okresie urzędowania drugiego Zarządu Koła i bardzo znacznie powiększyły się fundusze Koła przez regularne ściąganie składek i przez pokaźne subwencje cechów. Urządzono wystawę prac terminatorskich przy poparciu finansowym prezydenta miasta p. Jankowskiego. Frekwencja uczniów podniosła się do 97%, poziom umysłowy uczniów i zachowanie się w szkole stoją stosunkowo wysoko. Z okazji 20-lecia Niepodległości, młodzież tut. szkoły samorzutnie zebrała 90 zł 13 gr na Fundusz Obrony Narodowej.

Wybitnymi działaczami na polu oświaty rzemieślniczej są: pp. Kaz. Lewandowski, Fr. Drogowski, E. Urbański, Fr. i Leon Benedykcińscy, Bochiński, Ośmiałowski, Dorsz, Lisiecki i wielu jeszcze innych. Nie brak naturalnie i takich, którzy nie doceniają roli, jaką rzemiosło polskie ma do spełnienia w życiu gospodarczym Polski nie mają pojęcia o ideologii zorganizowanego rzemiosła i nie znają siły własnej organizacji zawodowej. Ustępujący Zarząd Koła Mistrzów silnie podkreślił szczerą i rzetelną współpracę z rzemiosłem inowrocławskim b. kierownika szkoły dokszt. zaw. p. J. Kusińskiego (który w czasie swego 8-letniego urzędowania w Inowrocławiu z pełnym zrozumieniem odnosił się do potrzeb rzemiosła i położył na tym polu niemałe zasługi), nie umniejszając wysiłków jego następców, a szczególnie trzeciego z rzędu w ciągu półtora roku p. Lisa, który pełni obowiązki kier. szkoły od dn. 1.IX.1938 r.

Piękne i bardzo głęboko ujęte sprawozdanie złożył sekretarz Koła i prezes Pomorskiego Zw. Rzemieśln. Chrześcijan, p. Urbański.

# DZIAŁ ORGANIZACYJNY

## ZEBRANIE OKRĘGOWEJ SEKCJI SZKOLNICTWA DOKSZTAŁCAJĄCEGO Z. N. P. W ŁODZI

W dniu 14 maja b. r. odbyło się pod przewodnictwem kol. Brauna w Łodzi zebranie Okręgowej Sekcji Szkolnictwa Dokształcającego Z. N. P. w Łodzi. W zebraniu wzięli udział zarówno delegaci m. Łodzi, jak i powiatów Okręgu Łódzkiego. Referat na temat „Aktualne zagadnienia szkolnictwa dokształcającego" wygłosił kol. St. Kwiatkowski, prezes Zarządu Głównego Sekcji Szkolnictwa Dokształcającego. Po sprawozdaniu ustępującego Zarządu Sekcji Okręgowej dokonano wyboru nowego Zarządu z kol. dyr. Sroką na czele.

REDAKTOR: STANISŁAW KWIATKOWSKI

WYDAWCA W IMIENIU ZWIĄZKU NAUCZYCIELSTWA POLSKIEGO
STANISŁAW KWIATKOWSKI